

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEFD)

Bolu Abant İzzet Baysal University
Journal of Faculty of Education

2022, 22(4), 1338 – 1363.

<https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2022.22.74506-1162521>

Sosyal Bilgiler Dersinde Hatırat Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Teachers' Opinions on the Use of Memoirs in Social Studies Course

Arzu Cantürk¹ Erkan Yeşiltaş²

Geliş Tarihi (Received): 15.08.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 19.10.2022

Yayın Tarihi (Published): 29.12.2022

Öz: Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelendiği bu çalışma, özel durum çalışması desenlerinden biri olan araçsal durum çalışması deseni çerçevesinde tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu gönüllü 40 Sosyal Bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, çevrim içi ortamda hazırlanan açık uçlu soruların yer aldığı bir form aracılığıyla, 2020-2021 eğitim ve öğretim yılında toplanmıştır. Elde edilen veriler, NVivo 10 programında içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin hatırat kelimesini daha çok geçmişle ilişkilendirerek açıkladıkları ve genel itibarıyla literatürle uyumlu açıklamalarda bulunabildikleri görülmüştür. Bununla birlikte, öğretmenlerin öğrenilen bilgilerin kalıcılığını artırmak ve konuyu ilgi çekici kılmak amacıyla, Sosyal Bilgiler dersinde en çok tarihsel konuların öğretiminde hatırat kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatıratın başta konu ve kazanıma uygunluk olmak üzere, birtakım kriterlerin dikkate alınarak kullanılması gerektiğine dair görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Ancak öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki hatırat kullanılabilecek konular hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımında kendilerini mesleki açıdan tam anlamıyla yeterli bulmadıkları ortaya koyulmuştur. Diğer taraftan araştırmada, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımında öğretmen, öğrenci, ders kitabı ve programdan kaynaklanan bazı sorunların yaşandığı belirlenmiştir. Son olarak araştırmada öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımının eğitsel değerine ilişkin kısmi farkındalığa sahip oldukları ve hatıratın Sosyal Bilgiler dersinde etkili kullanımı konusunda mesleki eğitime ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgiler Dersi, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Hatırat.

&

Abstract: The present study, which examines teachers' opinions on the use of memoirs in social studies course, was designed within the framework of instrumental case study design, from one of the case study designs. The study group of the research consists of 40 volunteer social studies teachers. The research data were collected through an online form containing open-ended questions. The obtained data were analyzed by content analysis in the NVivo 10 program. According to the findings obtained from the research, it was seen that the teachers were able to make explanations about the word "memoir" in general. Along with this, it has been determined that teachers mostly use memoirs in the teaching of historical subjects in the social studies course to increase the permanence of the learned information and make the subject interesting. In addition, it has been determined that teachers have opinions that memoirs should be used in the process of teaching social studies, taking into account certain criteria, especially suitability for the subject and learning outcome. However, it has been revealed that teachers do not have enough knowledge about the subject/learning outcomes that can be used for memoirs in the Social Studies Curriculum and they do not consider themselves fully professionally competent in the use of memoirs in social studies. On the other hand, it was determined in the study that some problems were experienced in the use of memoirs in the social studies course arising from the teacher, student, textbook and program. Finally, it was concluded in the study that the teachers had partial awareness of the educational value of the use of memoirs in the social studies course and they needed professional training on the effective use of memoirs in the social studies course.

Keywords: Social Studies, Social Studies Course, Social Studies Teacher, Memoir.

Atıf/Cite as: Cantürk, A. & Yeşiltaş, E. (2022). Sosyal bilgiler dersinde hatırat kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(4), 1338-1363. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2022.22.74506-1162521>

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2015 – Bolu

¹ Sorumlu Yazar: Arş. Gör. Arzu Cantürk, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, canturkarzu@outlook.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4151-0002>

² Doç. Dr. Erkan Yeşiltaş, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, erkanyesiltas@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6720-3684>

1. GİRİŞ

Öğretimde araç-gereç ya da materyal kullanımı öğretim sürecini öğrenenler için anlamlı kılmanın en yaygın ve işe yarar yollarından biridir. Fakat kullanılan materyalin işlenen dersin doğasına, konusuna ve amacına uygun olması gerekmektedir (Dinç, 2019, s. 138). Disiplinlerarası bir anlayışla düzenlenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP)'nde yer verilen kazanımların öğretimi sürecinde araç ve materyal kullanımı, gerek öğrenmenin kolaylaşması gerekse de öğrenilen bilgilerin kalıcılığının artırılmasında önemli bir yere sahiptir (Ulu-Kalın & Aydemir, 2017). Sosyal Bilgiler dersinin doğasına, konusuna ve amacına uygun nitelikte kullanılacak ve öğrenilen bilgilerin anlamlı kılınmasına katkı sunabilecek etkili materyallerden biri edebi ürünlerdir. Çünkü Sosyal Bilgilerde öğrencilerin bilgiyi içselleştirebilmesi ve kendine mal edebilmesi edebi ürünlere dayalı materyal kullanımıyla mümkün hâle gelmektedir (Avcı & Asma, 2017).

Sosyal Bilgiler dersinde kullanılacak edebi ürünler, sözlü ve yazılı olarak sınıflandırılabilir. Geçmiş dönemlere ait olan sözlü edebi ürünlerin yazılı metinlere dönüştürülmesi sayesinde, edebi ürünler tümüyle, eğitim-öğretim sürecinde yazılı materyaller olarak da kullanılabilir (Öztürk & Otluoğlu, 2014). Bazı araştırmalar, Sosyal Bilgiler dersinde yazılı materyal kullanımının öğrencilerin, duyuşsal davranış özelliği kazanmalarında olumlu bir etkiye sahip olduğunu, öğrenilen bilgileri anlamlı hâle getirdiğini ve Sosyal Bilgiler dersine karşı ilgi ve motivasyonu artırdığını ortaya koymaktadır (Öztürk & Otluoğlu, 2002; Sevinç, 2018). Bilhassa yazılı en eski metinlerden biri olan hatıratın edebi bir tür olarak (Okay, 1997) Sosyal Bilgiler öğretimini ilgi çekici kılacak önemli materyallerden biri olduğu söylenebilir. Nitekim en eski çağlardan beri, önemli kişilerin hayatları insanların ilgisini çekmektedir. Hatırat türündeki eserler, gerek ilgi ve merakların giderilmesi gerekse de bir dönemin sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. özelliklerini öğrenme fırsatı sunması bakımından dikkate değerdir (Öztürk & Otluoğlu, 2014).

Hatırat kelimesinin kavramsal açıdan ne olduğu sorusuna yanıt aramak, bu yazılı kaynağın öğretimsel işlevini de anlamak için önemlidir. Hatıratın Türkçe'ye Tanzimat'tan sonra giren birçok yeni kavram gibi Fransızca'dan, çoğul şekli korunarak "mémoires"ın karşılığı olarak girmiş olduğu bilinmektedir. Hatıra ve hatırat için anı kelimesi de kullanılmaktadır (Okay, 1997). Genel itibarıyla, sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde günlük, seyahatname ve sefaretname türleri gibi birinci el kaynak olarak kullanılabilen (Gündüz, 2004) hatırat türü için "belirli sınırlar çizmek ve bu sınırlara göre çeşitli tanımlar yapmak kolay değildir." (Akar & Karakoç, 2004, s. 383). Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük'te hatıra-hatırat kavramı "geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan belleğin sakladığı iz, yaşanmış olayların anlatıldığı yazı türü, anılar, andaç, anmalık, yadigâr" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019, s. 125, 1059), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde "yaşanmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlerin ortak adı" (TDV İslam Ansiklopedisi, 2021) ve bazı Osmanlıca-Türkçe sözlüklerde ise, "hatıra gelen, hatıralar, anı kitabı" (Kanar, 2011, s. 172) ve "hatırda kalan şeyler, bir kimsenin yaşadığı zamana, bulunduğu işlere, görüştüğü kimselere dair düşünce ve duygularını içinde topladığı kitap" (Devellioğlu, 1978, s. 405) şeklinde tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere, farklı kaynaklardaki tanımlarda, hatırat kelimesi için benzer birtakım özelliklerin (hatırda kalma, yaşanmışlık ve basılı eser vd.) vurgulandığı söylenebilir.

Hatırat "yazarın kendi hayatıyla birlikte tanık olduğu toplumsal olaylara ışık tuttuğu metinlerdir." (Özen, 2017, s. 233). Bu nedenle, toplumsal tarihin herhangi bir dönemine yönelik yapılan araştırmada, söz konusu zamanın, insanların, olay ve olguların iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, tahlil edilebilmesi ve daha sağlam sonuçlara ulaşılabilmesi için hatıralar vazgeçilmez kaynaklardır. Toplumsal yapıyı, eylemleri, düşünceleri ve birikimi anlayabilmek için bu tür metinlere ihtiyaç bulunmaktadır (Doğan, 2019, s. 207). Hatıratın bu potansiyel özellikleri, toplumsal konularla doğrudan ilgili olan Sosyal Bilgiler dersi kapsamında kullanılacak bir edebi metin türü olduğunu göstermektedir. Sosyal Bilgilerde, hatırat gibi edebi metinlerin kullanımı öncesinde hatıratın tarihsel ve toplumsal gerçekliğin yansımaları dikkatle incelenmelidir. Çünkü "hatıratlarda tarihi gerçeklik, yazarının duygu, düşünce ve hayal dünyasından süzülerek şahsi gerçekliğe dönüşür. Anlatılan olaylar, tanıtılan şahsiyetler ve tasvir edilen mekânlar

yazarının bakış açısıyla metne yansır.” (Özen, 2017, s. 233). Bu türün, kişisel duygu ve düşünceleri yansıtması, yani subjektif (öznel) bir yapıda olmasından dolayı, Sosyal Bilgiler dersinde kullanımında öncelikle kaynak güvenilirliğinin (iç ve dış tenkit) araştırılması gerekli bir konudur.

Her ne kadar hatıratın tarihsellik boyutu çeşitli kaynaklarda daha fazla ön plana çıkarılsa da, “hatıralar herhangi bir konu ile sınırlı değildir. İnsanla ilgili olan her şeyi bu tür eserlerin içerisinden çekip çıkarmak olasıdır.” (Gündüz, 2004). Bu bakımdan, Sosyal Bilgiler dersinde birçok konunun öğretiminde (coğrafi, ekonomik, sosyolojik vb.) hatırat türünü kullanmak mümkündür. Sosyal Bilgiler kapsamındaki konuların öğretimi sürecinde hatırat kullanımı sayesinde, öğrencilerin bilgi, beceri ve duyuşsal davranış ile çoklu bakış açısı kazanmalarının büyük ölçüde destekleneceği söylenebilir. Nitekim bazı çalışmalarda, ders işleyiş sürecinde hatırat kullanımının öğrencilerin yansıtıcı, eleştirel düşünme, problem çözme, tarihsel düşünme ve empati becerilerini geliştirdiği, millî ve manevi şuur kazandırdığı, geçmiş ve güncel olaylara dikkat çektiği, derse yönelik akademik başarı ve tutumda olumlu etkilere sahip olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Altıkulaç, 2014; Sunay, 2018; Top, 2009). Hatıratın Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde etkili kullanımının gerçekleştirilmesinde ve öğrencilerde söz konusu beceri ve davranışların gelişiminde Sosyal Bilgiler öğretmenlerine önemli roller düşmektedir. Edebi ürün destekli sosyal bilgiler öğretiminin başarısı, işbaşındaki öğretmenin yeterli düzeyde kuramsal bilgi, beceri ve mesleki açıdan deneyim sahibi olmasına bağlıdır (Öztürk, 2014, s. 41). Bu bakımdan, Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde öğretmenlerin etkili edebi ürünlerden biri olan hatıratı kullanabilme durumlarının ortaya çıkarılması önemli bir konu olarak görülmektedir.

Ulusal literatür incelendiğinde, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin genel olarak edebi ürün kullanımına ilişkin görüşlerinin belirlendiği (Beldağ & Aktas, 2016; Ünlü, 2016; Sevinç, 2018; Sömen & Metin-Göksu, 2017) bazı çalışmalara yer verildiği görülmektedir. Ayrıca, literatürde doğrudan hatırat kullanımını ele alan çalışmaların da mevcut olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Örneğin literatürde ortaokul T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde hatırat kullanımının öğrenme sürecinde ve tarihsel empati becerisinin gelişimindeki etkisinin incelendiği (Altıkulaç, 2014; Altıkulaç & Gökkaya, 2014); yine söz konusu ders kapsamında öğretim programında ve ders kitaplarında hatıratın yer verilme durumunun değerlendirildiği (Boyras, 2020); ortaöğretim İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde hatırat kullanımına ilişkin tarih öğretmenlerinin görüşlerinin ortaya koyulduğu (Dönmez, Yazıcı & Uslu, 2015; Sunay, 2018) bazı çalışmalara rastlanılmaktadır. Görüldüğü üzere, literatürde edebi ürünlerin Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanımıyla ilgili araştırmalar bulunmasına karşın, Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımına dair çalışmaların sınırlılığı dikkat çekmektedir. Özellikle hatırat türüne yönelik mevcut çalışmaların İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin öğretimine dönük olması Sosyal Bilgiler öğretiminde nicelik ve nitelik açısından az sayıda araştırmacının bulunduğu işaret etmektedir.

Netice itibarıyla, literatürde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler dersi kapsamında hatırat kullanabilme durumlarına ilişkin çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Araştırmacının, Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımına ilişkin mevcut durumu ortaya koyarak ilgili literatürdeki eksikliğe katkı sunması ve diğer yapılacak çalışmalara esin kaynağı olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın amacı

Araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımına ilişkin görüşlerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kelimesine ilişkin görüşleri nelerdir?
- 2- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde hatırat kullanma durumuna ilişkin görüşleri nelerdir?
- 3- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımında dikkat edilmesi gerekli hususlara ilişkin görüşleri nelerdir?
- 4- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımının sağladığı katkılara ilişkin görüşleri nelerdir?

- 5- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımında karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- 6- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında (SBDK) hatırata yer verilme durumuna ilişkin görüşleri nelerdir?
- 7- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanma konusundaki yeterliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- 8- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretiminde hatıratın etkili kullanımını sağlamak için önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın modeli

Bu araştırma, özel durum (case study) çalışması desenlerinden biri olan araçsal durum çalışması deseni (instrumental case study) çerçevesinde tasarlanmıştır. Vakanın fenomenlerini ve içindeki ilişkileri anlamaya odaklanan araçsal durum çalışmasında, araştırmacı durum yerine genel araştırma konusuna daha fazla odaklanır. Araştırmada, vaka için önemli olan diğer özel bağlamlar araştırmacıya göre daha az ilgi çekici olabilir. Başka bir ifadeyle, araçsal durum çalışmasında araştırmacı, özel bir durumdan ziyade geneli anlamaya, daha genel bir şeyi öğrenmeye çalışır. Bu araştırma deseninde özel durum, sonuca ulaşmak için bir araç olarak dikkate alınır. Araştırmacı, belirli durumun özel ortamıyla ilişkili olan sonuçlarını ortaya koymak yerine, özel durumun dışında kabul gören daha genel sonuçlar elde etmeye çalışır (Stake, 1995; Jonhson & Christensen, 2014). Bu araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin özel bağlamlarının dışında genel olarak hatırat kullanım durumlarının derinlemesine bir anlayışla ortaya koyulması hedeflenmiştir. Bu gerekçeyle, araştırmada uygun bir desen olarak araçsal durum çalışması deseni (*instrumental case study*) tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın çalışma grubu

Araştırmanın katılımcı grubunu, kartopu örnekleme yöntemine göre belirlenmiş olan gönüllü 40 Sosyal Bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Kartopu örneklemede, araştırmaya gönüllü olarak dâhil olan katılımcıların, belli niteliklere sahip ve çalışmaya katılmaya istekli olan diğer katılımcıları belirlemesi beklenir. Bu yaklaşımda, belirlenen kişiler daha fazla veri sağlayabilecek kişilere ulaşım sağlayarak kartopu şeklinde büyüyen bir kişi zincirinin oluşturulmasına aracılık eder (Berg & Lune, 2019, s. 67; Patton, 2002). Araştırmacılar tarafından, problem durumuna yönelik zengin görüş ve düşünceler sunabilecek ve özgürce bilgi paylaşımı yapabilecek katılımcılara ulaşılması öncelikli olarak hedeflendiği için araştırmada kartopu/zincir örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında araştırmacılar tarafından açık uçlu sorulardan oluşan bir form hazırlanmıştır ve bu formun ilk bölümünde katılımcıların cinsiyeti, mezun olduğu program ve mesleki kıdem yılına ilişkin kişisel bilgileri talep edilmiştir. Katılımcılara ait bu kişisel bilgilerin, araştırmada elde edilen verilerin yorumlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Araştırmaya gönüllü olarak katılan grubun özellikleri Tablo 1’de açıklanmıştır.

Tablo 1.

Çalışma Grubunun Özellikleri

Cinsiyet	n	%
Kadın	16	40
Erkek	24	60
Mezun Olunan Bölüm		
Tarih Öğretmenliği	1	2,5
Tarih	1	2,5
Coğrafya Öğretmenliği	2	5
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	36	90

Tablo 1. Devamı

Çalışma Grubunun Özellikleri

Mesleki Kıdem (Yıl)	n	%
0-5	24	60
6-10	4	10
11-15	5	2,5
16-20	5	2,5
21 ve üzeri	2	5
Toplam	40	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, katılımcıların 16’sı kadın ve 24’ü erkek’tir. Katılımcıların 1’i Tarih öğretmenliği, 1’i Tarih bölümü, 2’si Coğrafya öğretmenliği ve 36’sı ise Sosyal Bilgiler öğretmenliği mezunudur. Katılımcıların 24’ü 0-5 yıl, 4’ü 6-10 yıl, 5’i 11-15 yıl, 5’i 16-20 yıl ve 2’si ise 21 ve üzeri yıl mesleki deneyime sahiptir.

2.3. Veri toplama aracı ve süreci

Bireylerin gözlemlenmeyen deneyim, tutum, düşünce, niyet, yorum, zihinsel algı ve tepki durumları görüşmeler yoluyla derinlemesine anlaşılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada, öğretmenlerin konuya ilişkin görüş, yorum ve deneyimlerinin derinlemesine bir anlayışla ortaya koymak için görüşme formundan yararlanılmıştır. Görüşme formunu hazırlama süreci şu şekildedir: Öncelikle araştırmacılar tarafından araştırma konusuyla alakalı literatür taranmıştır. Literatür taraması sonucunda ulaşılan çalışmaların sınırlılıklarından hareketle, araştırmacılar tarafından 7 açık uçlu sorudan oluşan bir taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Taslak görüşme formunun oluşturulması sürecinde 3 uzmanın (2 Sosyal Bilgiler ve 1 Eğitim Bilimleri alan uzmanı) görüşlerine de başvurulmuştur. Uzman görüşü ardından forma 2 soru daha eklenmiş olup toplam 9 açık uçlu sorudan oluşan bir taslak görüşme formu düzenlenmiştir. Yeniden yapılandırılan taslak görüşme formunun 4 Sosyal Bilgiler öğretmeni ile de pilot uygulaması gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulamadan elde edilen ham veriler 2 araştırmacı tarafından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, görüşme formunda doğru anlaşılamayan 1 soru tespit edilmiş olup bu soru yeniden düzenlenerek anlaşılır kılınmıştır. Böylelikle form asıl uygulamaya hazır hâle getirilmiştir. Görüşme formunun ilk bölümü, katılımcıların kişisel özellikleriyle alakalı sorulardan; ikinci bölümü ise araştırmanın temel ve alt amaçlarını ilgilendiren sorulardan oluşmaktadır.

Araştırma verilerinin araştırmacılar tarafından öğretmenlerle yüz yüze en az 40’ ve en fazla 1 saat aralığında toplanması planlanmıştır. Ancak bu planlama salgın koşulları nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Bu gerekçeyle, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formunun çevrim içi uygulanmasına (Google Formlar aracılığıyla) karar verilmiştir. Bu doğrultuda, görüşme formunda yer verilen sorular Google Formlar aracılığıyla açık uçlu anket formuna dönüştürülmüştür. Bu forma yönelik bir bağlantı adresi oluşturularak 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı güz döneminde Sosyal Bilgiler öğretmenleriyle telefon ve e-posta kanalıyla paylaşılmıştır. Öğretmenler tarafından doldurulan formlarda elde edilen ham veriler analiz sürecinde başvurulmak üzere Google Drive üzerinde depolanmıştır.

2.4. Verilerin analizi

Elde edilen verilerin analiz sürecinde ise şu adımlar takip edilmiştir: İlk olarak çevrim içi uygulama sonrasında elde edilen ham veriler sistematik hâle getirilerek katılımcılara tanımlanan Ö1, Ö2, Ö3...Ö40 kod adıyla dosyalanmıştır. Analiz öncesinde her bir katılımcı için oluşturulan veri dosyası yanıtların doğruluğunun kontrol edilmesi ve varsa farklı görüşlerin mülakat dökümlerine eklenmesi amacıyla katılımcılara sunulmuştur. Katılımcılar, yanıtlarının doğruluğunu teyit ederek değişiklik yapılmasını istememiştir. Katılımcı teyidi ile birlikte, elde edilen verilerin tutarlı olduğu kabul edilmiştir. Ardından katılımcılara ilişkin veri dosyaları bilgisayar destekli nitel veri analiz programına (NVivo 10) aktarılmış ve içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. İçerik analizinde, görüşme verilerinin içeriği incelenerek veriler alt ve üst kategorilere göre düzenlenmektedir. Oluşturulan kategoriler üzerinde bilgisayar destekli nitel

veri analiz programı kullanılarak gerekli analizler yapılabilir (Sönmez & Alacapınar, 2017). Araştırmada, NVivo 10 programı aracılığıyla içerik analizine tabi tutulan veriler, sistematik olarak kategori ve koda dönüştürülerek model ve tablolar hâlinde okuyucuya sunulmuştur.

Veri analizi sürecinde son olarak, kategorilendirme ve kodlama işleminde analizin geçerliği gözetilmiştir. Bu bağlamda, çalışmada araştırmacı üçlemesi stratejisinden yararlanılmıştır. Bu strateji, ham görüşme verilerinin analiz ve yorumlama sürecinde birden çok araştırmacının sürece dâhil olmasına dayalıdır (Johnson ve Christensen, 2014). Bu kapsamda, araştırmacılar ve 2 alan uzmanının (1 Eğitim Bilimleri ve 1 Sosyal Bilgiler) da katılımıyla analiz sonuçlarının uyumlu olup olmadığı kontrol edilmiştir. Kodlayıcılar arası uyumsuzluk durumunda, karar verilemeyen kodlar için yeniden bir araya gelinerek uzlaşma sağlama yoluna gidilmiştir. Ayrıca araştırmada, katılımcıların kategorilere ilişkin doğrudan alıntılara yer verilerek araştırma sonuçları ayrıntılı betimlenmiştir. Böylelikle, araştırmacının tutarlığı sergilenmeye çalışılmıştır.

2.5. Araştırmanın etik izni

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 21.12.2020

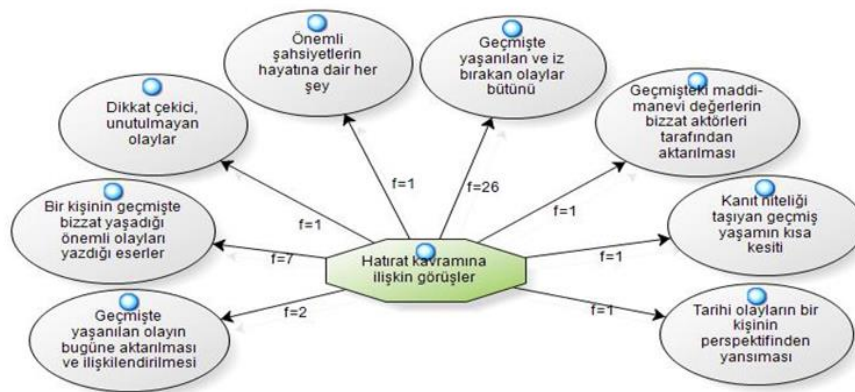
Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: E-60263016-050.06.04-499478

3. BULGULAR

Bu bölümde, elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda ortaya çıkan bulgular, alt problemlerin sırası gözetilerek betimlenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Katılımcı görüşlerine bağlı olarak ortaya çıkan kategori ve kodlar frekans değerleri ile birlikte, model ve tablolar hâlinde sunulmuştur.

3.1. Sosyal Bilgiler öğretmenlerine göre hatırat kavramı

Araştırma kapsamında, öncelikle Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kavramı hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Katılımcı görüşleri Şekil 1’de gösterilmiştir.

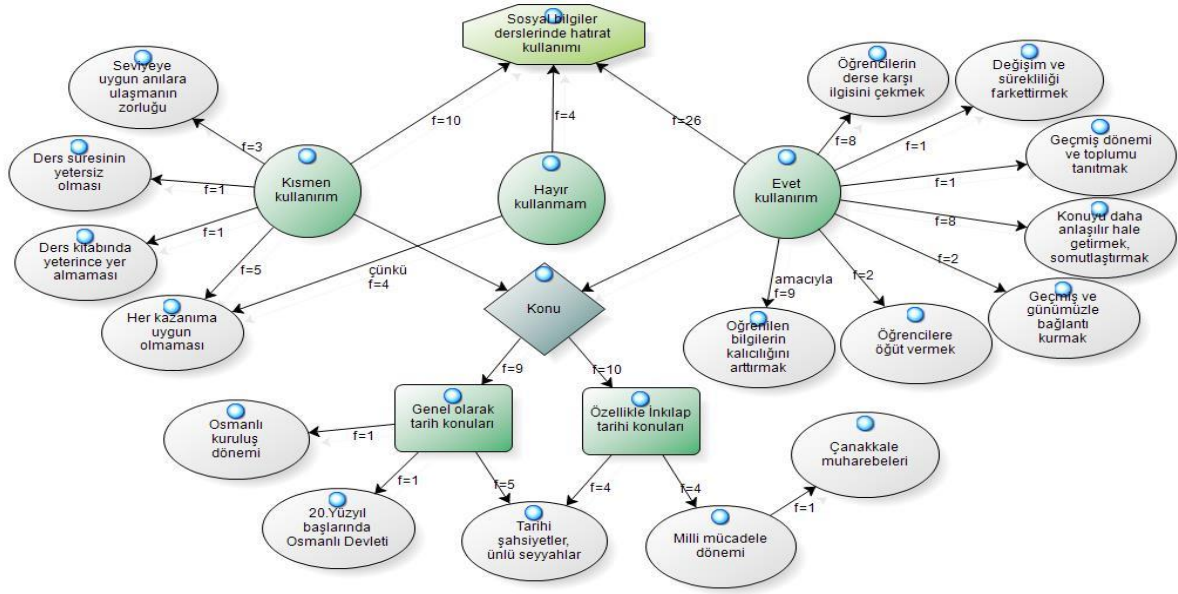
Şekil 1. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kavramına ilişkin görüşleri

Şekil 1’e göre, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunlukla hatırat kavramını geçmişle ilişkilendirerek açıkladıkları görülmektedir. Yüksek frekans değerleri dikkate alındığında, öğretmenlerin hatıratı en çok

“geçmişte yaşanan ve iz bırakan olaylar bütünü” (f=26), ardından “bir kişinin geçmişte bizzat yaşadığı önemli olayları yazdığı eserler” (f=7) şeklinde anlamlandırdıkları belirlenmiştir. Bunun haricinde, bazı katılımcıların hatırat kavramını yalnızca, önemli şahsiyetlerin yaşantıları (f=1) ve tarihî olaylarla (f=1) ilişkilendirerek açıkladıkları da görülmüştür. Örneğin “geçmişte yaşanan ve iz bırakan olaylar bütünü” kategorisinde Ö15 kodlu katılımcı “Geçmişte yaşanmış ve insan üzerinde derin izler bırakan olay bütününe hatırat denir.” şeklinde görüşlerini paylaşmıştır. “Bir kişinin geçmişte bizzat yaşadığı önemli olayları yazdığı eserler” kategorisinde Ö6 kodlu katılımcının ise, “Herhangi bir kişinin doğrudan başından geçen olayları kaleme almasıyla oluşan eserlerdir” şeklinde görüşlerini paylaştığı görülmektedir.

3.2. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde hatırat kullanım durumu

Araştırma kapsamında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde hatırat (anılar) kullanım durumları ile birlikte, hangi amaçlarla hatırat kullandıklarına ilişkin görüşleri de incelenmiştir. Bunun haricinde çalışmada, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde hangi konuların öğretiminde ne tür hatırat kullandıklarına ilişkin görüşleri de değerlendirilmiştir. Katılımcı görüşleri Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde hatırat kullanımına ilişkin görüşleri*

*Katılımcıların tamamının gerekçeli görüşlerini paylaşmaması ve birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle frekans değerleri katılımcı sayısı ile tutarlı değildir.

Şekil 2 incelendiğinde, öğretmenlerin genellikle Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat türünü kullandıkları (f=26) yönünde görüş belirttikleri görülmektedir. Derslerinde hatırat türünden sıklıkla yararlanan öğretmenlerin en fazla “öğretilen bilgilerin kalıcılığını artırmak” (f=9), “konuyu daha anlaşılır hale getirmek, somutlaştırmak” (f=8) ve “öğrencilerin derse karşı ilgisini çekmek” (f=8) maksadıyla, hatırat türünü tercih ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca “geçmiş ve günümüzle bağlantı kurmak (f=2), “geçmiş dönemi ve toplumu tanıtmak” (f=1) gibi gerekçelerle derslerinde hatırat kullanan öğretmenler de söz konusudur. Sosyal Bilgiler dersinde beceri gelişimine (değişim ve sürekliliği algılama) yönelik hatırat türünden yalnızca 1 öğretmenin yararlandığı görülmektedir. Diğer taraftan, çalışmada bazı öğretmenlerin hatırat türünü derslerinde kısmen kullandığı (f=10) ve bazı öğretmenlerin ise hatırat türünü derslerinde kullanmadıkları (f=4) da ortaya koyulmuştur. Bu öğretmenlerin, çoğunlukla hatırat türünü “her kazanıma uygun olmaması” (f=5) ve “seviyeye uygun hatıratlara ulaşmanın zorluğu” (f=3) gerekçeleriyle derslerinde kısmen kullandıkları veya kullanmadıkları belirlenmiştir.

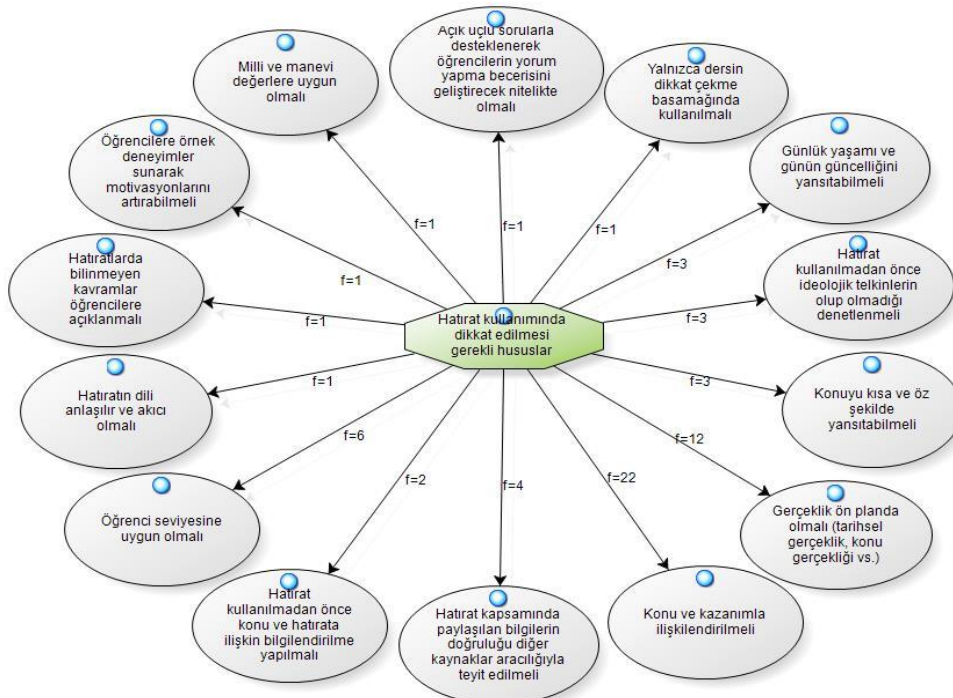
Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hatırat türünü daha çok İnkılap tarihi konuları (f=10) ve genel olarak Tarih konularının (f=9) öğretimi sürecinde kullandıklarını ifade etmektedirler. Bir kısım öğretmenin özellikle “Tarihi Şahsiyetler ve Ünlü Seyyahlar” (f=9) ile “Millî Mücadele Dönemi” (f=4) konularının öğretiminde

hatırat kullandıklarını beyan ettikleri görülmektedir. Bir kısım öğretmenin ise, özel olarak Osmanlı tarihi (f=2) ve Çanakkale Muharebeleri (f=1) ile ilişkili konuların öğretiminde hatırat türünden yararlandıkları yönünde görüşleri alınmıştır. Katılımcıların Coğrafya konularının öğretimine ilişkin görüş ifade etmemesi ise dikkat çekici bulgulardan biridir. Örneğin, derslerinde hatırat türünü kullandığını belirten Ö12 kodlu katılımcı “Evet kullanıyorum. Çünkü Sosyal Bilgilerin önemli bir bölümü Tarih konularını içermekte, hatıratların bu konuların aktarımında yer yer kullanılması konunun anlaşılmasını ve kalıcılığı sağlamaktadır.” şeklinde özellikle Tarih konularının öğretiminde, konuyu somutlaştırmak için hatırat kullandığını ifade etmiştir. Tarih konularının öğretiminde sıklıkla öğrencilerin derse karşı ilgisini çekmek için hatırat türünden yararlandığını belirten Ö19 kodlu katılımcı ise “Evet, genellikle Tarih konularını anlatırken kullanıyorum. Çünkü bilimsel bilginin yanı sıra, öğrencilerin derse olan ilgisinin artmasında hatıratlar çok büyük öneme sahip. Bir yaşanmışlık hikâyesi çocukları çok derinden etkileyebiliyor. Bu yüzden sık sık hatırat örnekleri ile dersi pekiştiriyor ve öğrencilerin dikkatini çekiyorum.” şeklinde görüşlerini paylaşmıştır.

Tarihsel konuların öğretiminde özellikle geçmiş dönemin anlaşılması gerekçesiyle, hatırat türünü kullandığını belirten Ö36 kodlu katılımcı ise, “Evet, özellikle yakın tarihimiz olan millî mücadele dönemi ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin durumuna ilişkin konularda kullanıyorum. Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir Paşa ve Enver Paşa gibi önemli tarihî şahsiyetlerin hatıratından faydalanıyorum. O dönemin anlaşılmasında çok önemli bir rolü olduğunu düşünüyorum.” şeklinde görüşlerini beyan etmiştir. Öğrenci seviyesine uygun olan hatırat türündeki eserlere ulaşmanın zor olmasından dolayı, derslerinde kısmen hatırat kullandığını ifade eden Ö16 kodlu katılımcı “Kısmen kullanıyorum. Çünkü çok fazla anıya ulaşmak zor ve bu anıların öğrencilerin anlayabileceği düzeyde olması gerekiyor.” şeklinde görüşlerini bildirmiştir. Ders kitaplarında yeteri kadar hatırate yer verilmemesi bunun yanı sıra, ders sürelerinin az olmasından dolayı, kısmen hatırat kullandığını belirten Ö33 kodlu katılımcı ise “Kısmen kullanıyorum. Çünkü hem kitapta yer verilmiyor, hem de ders süreleri yeterli değil.” şeklinde kendisini ifade etmiştir.

3.3. Sosyal Bilgiler öğretmenlerine göre hatırat kullanımında dikkat edilmesi gerekli hususlar

Araştırma kapsamında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde hatırat kullanımında dikkat edilmesi gerekli hususlara ilişkin görüşleri de incelenmiştir. Katılımcı görüşleri Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kullanımında dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin görüşleri*

*Katılımcıların birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle, frekans değerleri katılımcı sayısı ile tutarlı değildir.

Şekil 3 incelendiğinde, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kullanımında hem hatıratın niteliği, hem de sınıf içi uygulama şekline yönelik bazı görüşler bildirdikleri görülmektedir. Öğretmenler, çoğunlukla, Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılacak hatıratın, konu ve kazanımla ilişkili olması (f=22), gerçeği yansıtması (f=12) ve ardından öğrenci seviyesine uygun olması (f=6) gibi hususlara dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun dışında, hatırat kapsamında ele alınan konunun doğruluğunun diğer kaynaklar aracılığıyla teyit edilmesi (f=4), hatıratın ideolojik telkinler içermemesi (f=3) ve kısa, anlaşılır ve akıcı nitelikte olması (f=3) gibi konuların da dikkate alınması gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca, hatırat kullanılırken ilgili konu ve hatırat hakkında öğrencilerin bilgilendirilmesi ve hatıratın sadece bir dersin dikkat çekme aşamasında kullanılması gerektiğini ifade eden öğretmenlerin de olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan, sınırlı sayıda öğretmenin (f=2) hatırat kullanılırken değer ve beceri temelli olarak açıklamalarda buldukları görülmektedir. Örneğin, 1 öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde kullanılacak hatıratın millî ve manevi değerlere uygun olmasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Başka bir öğretmen ise Sosyal Bilgiler dersinde kullanılacak hatıratın açık uçlu sorularla desteklenerek öğrencilerin yorum yapma becerisini (çıkarımda bulunma vb.) geliştirecek nitelikte olması gerektiğini ifade etmiştir. Bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Hatıratın konu/kazanımla alakalı ve öğrenci seviyesine uygun olması gerektiğini düşünen Ö20 kodlu katılımcı *“Öncelikle hatırat derste işlenen konuyla ilgili olmalıdır. Çocukların yaş düzeyine göre olmalıdır. Yani çocukların bilişsel ve duyuşsal dönemlerine hitap edebilmelidir.”* şeklinde görüşlerini ifade ederken Ö30 kodlu katılımcı ise *“Kullanılacak olan hatıratın öğrenci seviyesine uygun ve işlenecek konuyla ilgili olması gerekir. Hangi hatıratın hangi konuda verileceği doğru belirlenmeli. Aksi durumda hedeflenen kazanımı öğrenciye kazandırmak zor olur.”* şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Hatıratın gerçek bir konuyu yansıtması (tarihsel gerçeklik vs.) gerektiğini bildiren Ö19 kodlu katılımcı ise *“Gerçeklik. Buna önem verilmeli. Hatıratta gerçek bir konu ön planda olmalı. Bir anının en önemli özelliği objektif olmasıdır.”* şeklinde kendisini ifade etmiştir. Benzer şekilde Ö34 kodlu katılımcı da *“Objektif olunması ve tarihî gerçeklikten sapılmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü hatırat nesnel değil, öznel dir.”* şeklinde görüşlerini paylaşmıştır.

Hatırat kapsamında ele alınan konunun doğruluğunun diğer kaynaklar aracılığıyla teyit edilmesi ve hatıratın ideolojik telkinler içermemesi gerektiğini düşünen Ö6 kodlu katılımcı ise *“Sosyal Bilgiler eğitiminde hatıratların kullanımında dikkat edilmesi gereken ilk husus hatıratın verdiği bilgilerin doğruluğunu teyit etmektedir. Zira yapısal olarak bu tür eserler öznel tarzda yazılan eserlerdir. Özellikle de bir politikacının hatıratıysa. O yüzden bilhassa akademik tarih yazıcılığında hatırat kullanılıyorsa, hatıratın verdiği bilgiler diğer veri gruplarındaki bilgilerle karşılaştırılmalıdır. Sosyal Bilgilerde de eğer pedagojik bir yaklaşım olarak hatırat kullanılacaksa hatıratların verdiği bilgiler teyit edilerek ders konusu yapılmalıdır. Ayrıca öğretmen de kullanacağı hatıratta ideolojik telkinlerin, yanlış bakış açılarının olup olmadığını tespit etmeli ve ona göre derslerinde yer vermelidir.”* şeklinde kendisini ifade etmiştir. İnandırıcılığının yüksek olması ve öğrencilerin sıkıcı bulmaması açısından hatıratın kısa ve anlaşılır nitelikte olması gerektiğini düşünen Ö24 kodlu katılımcının *“Hatıratta olaylar abartılmadan, az ve öz bir biçimde yer almalı. Böylece hem hatıratın inandırıcılığı yüksek olur, hem de karşı tarafı sıkmaz.”* şeklinde kendisini ifade ettiği görülmektedir.

Hatıratın yalnızca bir dersin dikkat çekme aşamasında kullanılması gerektiğini düşünen Ö40 kodlu katılımcı ise *“Dersin tamamını hatıratla ayırmak doğru olmaz. Ancak dersin başında dikkat çekmek için ya da dersin durumuna göre öğrencilerin ilgilerini toplamak adına hatıratlar kullanılabilir.”* şeklinde görüşlerini bildirmiştir. Ö4 kodlu katılımcı ise, *“Hatıratlar verilmesi gereken mesajın akılda kalıcılığını artırmalıdır. Çocukta yorum yapma durumunu geliştirici nitelikte sunulmalıdır. Bunun için açık uçlu sorularla ile destekleme yapılabilir.”* şeklinde derslerde kullanılacak hatıratın yorum yapma becerisini geliştirecek nitelikte olması gerektiğini ve bunun için de açık uçlu sorulardan destek alabileceğini belirtmiştir.

3.4. Sosyal Bilgiler öğretmenlerine göre Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımının katkıları

Araştırma kapsamında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat kullanımının sağladığı katkılara yönelik görüşlerine de başvurulmuştur. Katılımcı görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

*Sosyal Bilgiler Dersinde Hatırat Kullanımının Sağladığı Katkılara İlişkin Öğretmen Görüşleri**

Cevaplar	Öğretmen Kodu	f
Kişilere toplumu tanıtmaya	Ö1	1
Geleceği yönlendirme	Ö1, Ö13, Ö38	3
Konuyu yaşamla ilişkilendirme imkânı sunma	Ö2, Ö20, Ö21, Ö28, Ö29, Ö31, Ö37	7
Geçmişin ve dönemin şartlarının anlaşılması ve analiz edilmesine olanak sağlama	Ö3, Ö4, Ö12, Ö40	4
Hatıratı yazan kişinin tanınmasını sağlama	Ö4	1
Konuyu somutlaştırma, anlaşılır kılma ve kalıcılığı sağlama	Ö4, Ö5, Ö7, Ö10, Ö14, Ö16, Ö18, Ö20, Ö21, Ö22, Ö28, Ö29, Ö30, Ö32, Ö34, Ö37, Ö39	17
Sorgulayıcı, eleştirel ve düşünsel bakış açılarını geliştirme	Ö4	1
Konuya dikkat çekme ve merak uyandırma	Ö5, Ö8, Ö9, Ö11, Ö16, Ö18, Ö19, Ö23, Ö24, Ö26, Ö27, Ö30, Ö33, Ö35, Ö36	15
Empati/Tarihsel empati becerisi geliştirme	Ö5, Ö34, Ö36	3
Dersi ve ders kaynağını zenginleştirme	Ö6, Ö17	2
Tarihsel konu veya dönemi farklı bakış açısı ile görebilmeye olanak tanıma	Ö6, Ö8, Ö30	3
Çocukları öğrenme ve araştırmaya yönlendirme	Ö8	1
Kanıt kullanma, zaman ve kronolojiyi algılama ile değişim ve sürekliliği algılama becerilerini geliştirme	Ö15, Ö37	2
Öğrencileri gerçek hayata hazırlama	Ö20	1
Öğrencileri kendi anılarını yazmaya yönlendirme	Ö25	1
Öğrencilerin duyuşsal gelişimine katkı sağlama	Ö33	1
Tarihi olayları birincil kaynaklardan doğrudan öğrenme imkânı sunma	Ö34	1
Öğrencilere yorum yapma/ çıkarımda bulunma olanağı sağlama	Ö36	1
Toplam		65

* Katılımcıların birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle, frekans değerleri katılımcı sayısı ile tutarlı değildir.

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin tamamının Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımının olumlu katkılarda bulunacağı yönünde görüş belirttikleri görülmektedir. Öğretmenler çoğunlukla Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanılması durumunda konunun daha anlaşılır hâle gelerek kalıcı öğrenmelerin destekleneceğini (f=17), konuya daha fazla ilgi ve dikkat çekileceğini (f=15) ve konunun yaşamla daha fazla ilişkilendirilebileceğini (f=7) düşünmektedir. Diğer taraftan, derste hatırat kullanımının geçmişin ve dönemin şartlarının daha iyi anlaşılması (f=4) ve tarihsel konuya farklı perspektiflerden bakılması (f=3) açısından önemli katkılar sağlayacağını düşünen öğretmenler de söz konusudur. Bununla birlikte, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımının öğrencilerin tarihsel empati (f=3) ve diğer tarihsel becerilerinin gelişmesine (f=2) olumlu katkılarda bulunacağı yönünde görüş bildiren öğretmenler de bulunmaktadır. Hatırat kullanımının öğrencilerin birtakım düşünsel becerilerinin (eleştirel düşünme, yorum yapma, çıkarımda bulunma vd.) gelişmesine katkı sağlayacağını yalnızca 2 öğretmen (Ö4 ve Ö36) ifade etmiştir. Bazı öğretmenlerin hatıratı yoğunlukla geçmişle ilişkilendirmeleri nedeniyle, öğrencilerin özellikle tarihsel becerilerinin gelişime katkı sağlayabileceğine dair bir inanca sahip oldukları söylenebilir. Hatıratı, tarihsel

bağlamı ve kapsamına göre, birincil ya da ikincil bir kaynak olarak derslerde kullanmak mümkündür. Bu alt problem kapsamında, yalnızca 1 öğretmenin (Ö34) hatıratı, özellikle tarihî olayların öğrenilmesinde birincil kaynak durumunda nitelendirdiği görülmektedir. Örneğin yukarıda bahsedilen konulara ilişkin olarak bazı katılımcılar şu şekilde görüş bildirmiştir:

Ö3 kodlu katılımcı: *“Olumlu katkılardan birine örnek verebilirim. Özellikle Tarih ağırlıklı konularda öğrencinin dönemin şartlarını, yaşanan gelişmeleri daha iyi anlaması ve algılaması için yardımcı olacağını düşünüyorum.”*

Ö4 kodlu katılımcı: *“Hatırat kullanımı dönemin ve hatıratın sahibinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Anlatılan konuyu somutlaştırır. Bireyin sorgulayıcı, eleştirel ve diğer düşünsel bakış açılarını geliştirir. Dönemin şartları ile alakalı analizler yapılmasına katkı sağlayabilir.”*

Ö20 kodlu katılımcı: *“Anlatılan konunun kalıcılığını sağlar. Konuyu gerçek hayatla daha fazla ilişkilendirmek mümkündür. Bu çocukların ilgisi açısından oldukça önemlidir. Onları gerçek hayata hazırlayabilir.”*

Ö30 kodlu katılımcı: *“Hatıratlardan yararlanmak dergi ilgi çekici hale getirerek öğrencilerin aktif katılımına katkı sağlar. Ayrıca kalıcı öğrenme sağlayarak öğrencilerin farklı perspektiften olayları değerlendirebilmesine imkân tanır.”*

Ö34 kodlu katılımcı: *“Hatırat birincil bir kaynak olarak özellikle tarihî olayların doğrudan öğrenilmesine katkı sağlar. Bu konunun kalıcılığını artırabilir. Tarihsel empati yapabilme konusunda da öğrencilere katkı sağlayabilir.”*

ve Ö36 kodlu katılımcı ise *“hatırat empati kurmayı ve soyut düşünebilmeyi sağlar. Öğrencilerin ilgi ve dikkatini canlı tutar ve merak güdüsünü etkiler. Yorum yapabilme, çıkarımlarda bulunabilme gibi becerilerin gelişmesi konusunda önemli bir ortam sağladığı söylenebilir.”*

3.5. Sosyal Bilgiler öğretmenlerine göre hatırat kullanımında karşılaşılan sorunlar

Araştırma kapsamında, genel olarak öğretmenlerin Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat kullanımında karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri incelenmiştir. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere çalışmada görüşlerine başvuru olan 40 öğretmen içerisinde yalnızca 4'ünün (Ö6, Ö9, Ö14, Ö38) derslerinde hatırat kullanmadığı saptanmıştır. Derslerinde hatırat kullanmadığını ifade eden öğretmenlerin de, hatırat kullanmama gerekçelerinin (veya sorunlarının) derinlemesine ortaya koyulabilmesi için görüşlerine başvurulmuştur. Ancak derslerinde hatırat kullanmadığını ifade eden 3 öğretmenin (Ö6, Ö9, Ö14) konu hakkında görüş belirtmek istemediği ve 1 öğretmenin (Ö38) ise hatırat kullanırken sorun yaşamadığına ilişkin görüş belirttiği anlaşılmıştır. Diğer taraftan, 1 öğretmenin (Ö19) de, karşılaşılan sorunlara ilişkin hiçbir görüş bildirmedeği tespit edilmiştir. Bu nedenle, 37 öğretmenin (Ö38 dâhil edilerek) görüşleri çerçevesinde Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımında karşılaşılan sorunlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Katılımcı görüşleri aşağıda yer verilen Tablo 3 ve Şekil 4'te gösterilmiştir.

3.5.1. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde hatırat kullanımında sorun yaşama durumu

Tablo 3.

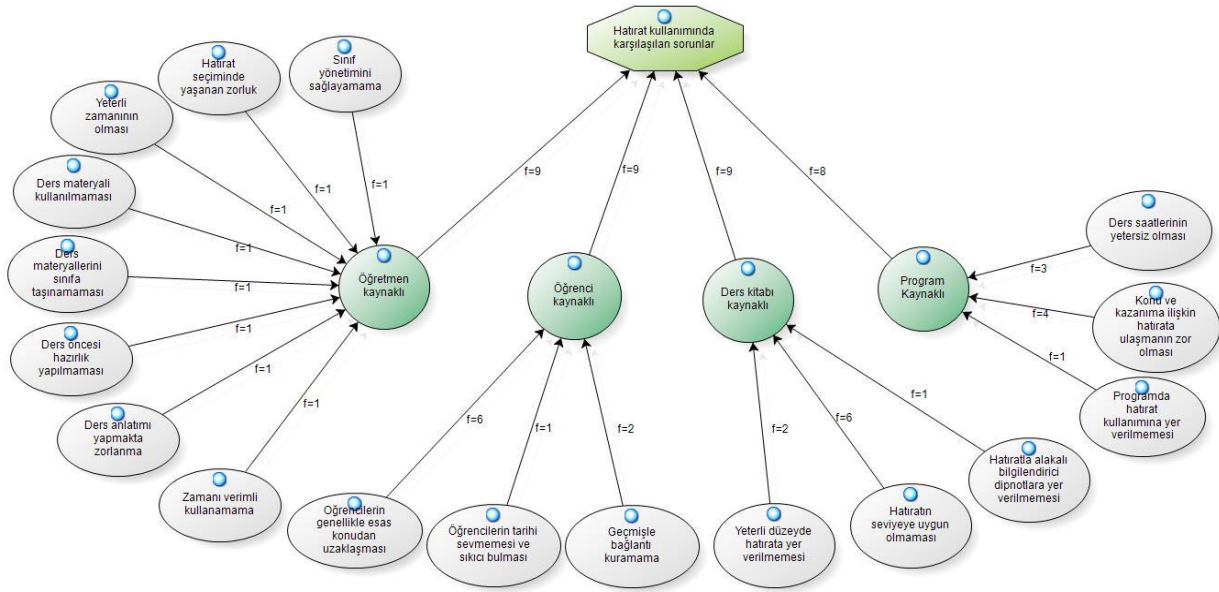
Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerinde Hatırat Kullanımında Sorun Yaşama Durumu

Cevaplar	Öğretmen Kodu	f
Evet	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö8, Ö11, Ö12, Ö15, Ö16, Ö20, Ö21, Ö22, Ö23, Ö25, Ö26, Ö27, Ö28, Ö30, Ö31, Ö33, Ö34, Ö35, Ö36, Ö37, Ö38, Ö39, Ö40	27
Hayır	Ö4, Ö7, Ö10, Ö13, Ö17, Ö18, Ö24, Ö29, Ö32	9
Belirtilmemiş	Ö19	1
Toplam		37

Tablo 3'te görüldüğü üzere, katılımcılar çoğunlukla Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat kullanımında sorunlarla karşılaştıkları (f=27) yönünde görüş bildirmiştir. Diğer taraftan, derslerinde hatırat kullanımında herhangi bir sorunla karşılaşmadığı yönünde görüş belirten öğretmenler de bulunmaktadır. (f=9)

3.5.2. Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımında öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar

Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımında sorun yaşayan öğretmenlerin (f=27) görüşleri Şekil 4'te açıklanmıştır.

Şekil 4. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kullanımında karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri*

* Katılımcıların birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle, frekans değerleri katılımcı sayısı ile tutarlı değildir.

Şekil 4'e göre, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat kullanımında öğretmen, öğrenci, ders kitabı ve programdan kaynaklanan birtakım sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bazı öğretmenlerin ders öncesi hazırlık yapamama, zamanı verimli kullanmama, sınıf yönetimi sorunları, kazanıma ilişkin uygun hatırat seçememe ve ders materyalini (hatırat örneğini) her zaman sınıfa getirmeme noktasında kendilerinden kaynaklanan birtakım sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar ise Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımı sırasında öğrencilerin çoğunlukla konuyu saptırmaları ve esas konudan uzaklaşma eğiliminde olmalarından (f=6) dolayı, öğrenci kaynaklı sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin bu duruma ilişkin olarak Ö27 kodlu katılımcı "Hatırat kullanımı sırasında ve sonrasında öğrencilerin dikkati esas konudan çok hatıratın detaylarına yönelebiliyor. Dikkatlerini tekrar asıl işlenen konuya çekmek gerekli." şeklinde görüşlerini bildirmiştir. Bunun haricinde, çalışmada bir kısım öğretmen tarafından, hatırat kullanımı sırasında öğrencilerin geçmişle bağlantı kuramaması nedeniyle, öğrenci kaynaklı (f=2) sorun yaşandığı da ifade edilmiştir. Diğer taraftan, çalışmada 1 öğretmenin (Ö37), öğrencilerin genellikle Tarih konularını sıkıcı bulmasından dolayı, hatırat kullanırken sorunla karşılaştığı belirtilmiştir. Ancak bu görüşün aksine, genellikle öğretmenler tarafından, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımının dersi eğlenceli ve merak uyandırıcı bir hale getirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışmada öğretmenlerin, her konu ve kazanıma ilişkin hatırate ulaşmanın zor olması (f=4), ders saatinin yetersiz olması (f=3) ve programda hatırat kullanımına yer verilmemesi (f=1) gibi gerekçelerle program kaynaklı birtakım sorunlar yaşadıkları da ifade edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların hatıratın ders kitabında öğrenci seviyesine uygun bir şekilde yer verilmemesi (f=6) ve yetersiz düzeyde yer verilmesi (f=2) nedeniyle, ders kitabı kaynaklı sorunlarla karşılaştıkları da görülmektedir. Örneğin Ö1 kodlu öğretmen "Karşılaştığımız en önemli sorun ders kaynakları ile ilgilidir. Ders kitaplarında hatırate yeterli düzeyde yer verilmiyor. Yer verilse dahi öğrenci seviyesine uygun olmuyor. Örnek vermek gerekirse çok uzun oluyorlar ya da dil ve anlatımı ağır oluyor. Haliyle öğrenciler anlamakta güçlük yaşıyor." şeklinde ders kitabında hatırate yeterli düzeyde ve seviyeye uygun yer verilmemesi gibi gerekçelerle karşılaştığı en önemli sorunun ders kitabı kaynaklı olduğunu belirtmiştir.

3.6. Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programında hatırate (anılar) yer verilme durumu

Araştırma kapsamında, hem Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (SBDÖP) hem de Sosyal Bilgiler ders kitaplarında hatırat kullanımının yeterli olup olmadığına ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin (n=40) görüşlerine başvurulmuştur.

3.6.1. Öğretmen görüşlerine göre Sosyal Bilgiler ders kitaplarında hatırata yer verilme durumu

Araştırma kapsamında katılımcılara, "Sosyal Bilgiler ders kitaplarında (5, 6 ve 7. sınıf düzeyi) hatırata (anılar) yer verilme durumuna ilişkin görüşleriniz nelerdir?" şeklinde genel bir soru yöneltilmiştir. Katılımcı görüşleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4.

Öğretmen Görüşlerine Göre Ders Kitaplarında Hatırata Yer Verilme Durumu

Cevaplar	Öğretmen Kodu	f
Kısmen, yeterli	Ö3, Ö7, Ö10, Ö19, Ö24, Ö28, Ö29, Ö30, Ö32, Ö33, Ö35, Ö40	12
Yeterli	Ö4, Ö9, Ö22, Ö23, Ö25, Ö26, Ö27, Ö31	8
Yeterli değil	Ö1, Ö2, Ö5, Ö6, Ö8, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö20, Ö21, Ö34, Ö36, Ö37, Ö38, Ö39	20
Toplam		40

Tablo 4'e göre, öğretmenlerin çoğunluğu Sosyal Bilgiler ders kitaplarında hatırata yeterli düzeyde yer verilmediğini düşünmektedir. Yalnızca 8 öğretmen açısından, ders kitaplarında hatıratın yeterli düzeyde yer aldığı ifade edilmektedir. Öğretmenler, ders kitaplarında özellikle bazı konularda hatıratın daha fazla yararlanılması gerektiğini belirtmektedir. Örneğin Ö8 kodlu öğretmen "Ders kitabında Coğrafya konularında hatırat daha fazla kullanılmalıdır. Mesela yürüyüş yapan bir sporcunun hatıratlarından yeryüzü şekilleri daha gerçekçi anlatılabilir." şeklinde özellikle Coğrafya ile ilişkili konuların öğretiminde ders kitaplarında hatırata daha fazla yer verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunun aksine, Ö15 kodlu öğretmenin ise "Ders kitabında hatırat yeterli yer verilmiyor. Kültür ve miras konularında daha çok kullanılmasını istiyorum. Tarihî bir olaya tanıklık eden kişinin hatıratından yararlanmak konuyu daha etkili ve anlaşılır kılacağını düşünüyorum." şeklinde bilhassa "Kültür ve Miras" öğrenme alanındaki tarihsel konuların öğretiminde, daha fazla hatırata yer verilmesini talep ettiği görülmektedir. Diğer katılımcılar ise görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: Ö27 kodlu katılımcı "Sosyal Bilgiler ders kitaplarında anılara yeterince yer verildiğini düşünüyorum. Çünkü hemen hemen her kazanımla ilgili anılara kitapta yer veriliyor." şeklinde ders kitaplarında hemen hemen her kazanımda yeterli düzeyde hatırata yer verildiği yönünde görüşlerini paylaşmıştır. Bu görüşün aksine Ö30 kodlu katılımcı ise "Sosyal Bilgiler ders kitaplarında hatırata kısmen yer verildiğini düşünüyorum. Çünkü hatıratlara 8. Sınıf kitaplarında daha fazla yer verilmiş. Diğer sınıf seviyelerinde 5,6 ve 7. sınıfta biraz var ama her konuda değil ve yeterli sayıda değil." şeklinde hatırata 5, 6 ve 7. Sınıf seviyesinin aksine, 8. sınıf ders kitabında (T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi) daha fazla yer verildiğini ifade etmiştir.

3.6.2. Öğretmen görüşlerine göre Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (SBDÖP) hatırata yer verilme durumu

Araştırma kapsamında katılımcıların SBDÖP'de hatırata (anılar) yer verilme durumuna ilişkin görüşleri de incelenmiştir. Katılımcı görüşleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.

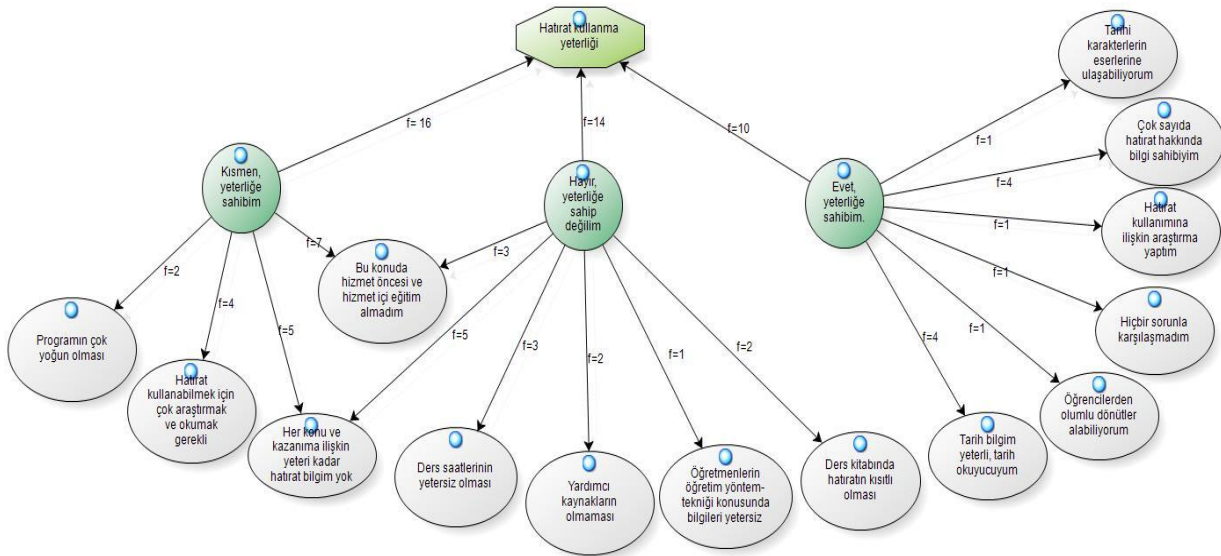
Öğretmen Görüşlerine göre SBDÖP'de Hatırata (Anılar) Yer Verilme Durumu

Cevaplar	Öğretmen Kodu	f
Kısmen, yeterli	Ö3, Ö4, Ö8, Ö19, Ö23, Ö24, Ö25, Ö27, Ö28, Ö36	10
Yeterli	Ö22, Ö30, Ö31, Ö32, Ö37	5
Yeterli değil	Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö20, Ö21	7
Bilgi sahibi olmama	Ö1, Ö2, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö26, Ö29, Ö33, Ö34, Ö35, Ö38, Ö39, Ö40	18
Toplam		40

Tablo 5'e göre, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunlukla SBDÖP'de hatıratra yer verilme durumuna ilişkin bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte, çalışmaya katılan bir kısım öğretmenin, SBDÖP'de kısmen de olsa hatıratra yer verildiğini (f=10) ifade ettiği belirlenmiştir. Ayrıca bir kısım öğretmenin ise SBDÖP'de, hatıratra yeteri kadar yer verilmediği (f=7) yönünde görüşlere sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırmada bazı öğretmenlerin (kısmen ve yeterli düzeyde yanıtını veren) görüşleri incelendiğinde, özellikle ders kitabında bazı konularda yer verilen hatıratra bağlı olarak, öğretim programındaki hatırat kullanımına ilişkin çıkarımda buldukları görülmüştür. Örneğin, Ö23 kodlu katılımcı "Programda kısmen yer veriliyor. Zaten içerik yoğun olduğu için ders kitabında çok fazla değinildiğini görmek mümkün değil." şeklinde kendisini ifade ederken Ö22 kodlu katılımcı "Evet yeterince yer verilmekte. Çünkü ders kitabında bireyler, kurumlar veya Tarih konularında birilerinin anıları var." şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Ö36 kodlu katılımcı ise "programda kısmen yer verildiğini düşünüyorum. Kısa anılar şeklinde ders kitapları içerisinde yer aldığını görüyorum." şeklinde görüşlerini paylaşmıştır. Araştırma kapsamında, hatırat kullanımında SBDÖP'nin sınırlılıklarına yönelik bazı katılımcıların görüş belirttikleri de görülmüştür. Örneğin, Ö8 kodlu katılımcı: "SBDÖP'de kısmen yer verildiğini düşünüyorum. Çünkü genellikle Tarih konularında yer veriliyor. Programda hatıratların kullanılmasının teşvik edilmesi gerektiği vurgulanıyor ama takip edilecek yol ya da hangi kaynaklardan yararlanılabilir ayrıntılı bilgi yoktur." şeklinde SBDÖP'de özellikle Tarih konularında kısmen hatıratra yer verilse de, hatırat kullanımına ilişkin yönlendirici bilgi ve rehber materyallere yer verilmediği konusunda bir eksikliği dile getirmiştir. Ö19 kodlu katılımcı tarafından ise "Kısmen. Öğretim programında hatırat hakkında bilgilere çok az sayıda yer verilmektedir. Genelde Tarih disiplini çerçevesinde kalmış. Coğrafya ve Vatandaşlık konularında da hatıratra yer verilmesi gerekli. Çok etkili olacağını düşünüyorum." şeklinde öğretim programında Tarih konularında hatırat hakkında kısmi bilgilere yer verildiği, ancak Coğrafya ve Vatandaşlık konularında da hatıratra yer vermenin gerekli olduğu ifade edilmiştir.

3.7. Sosyal Bilgiler öğretmenlerine göre Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanım yeterlikleri

Araştırmada, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanma konusundaki yeterliklerine ilişkin görüşleri de değerlendirilmiştir. Öğretmen görüşleri Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler derslerinde hatırat kullanabilme yeterliklerine ilişkin görüşleri*

*Katılımcıların birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle, frekans değerleri katılımcı sayısı ile tutarlı değildir.

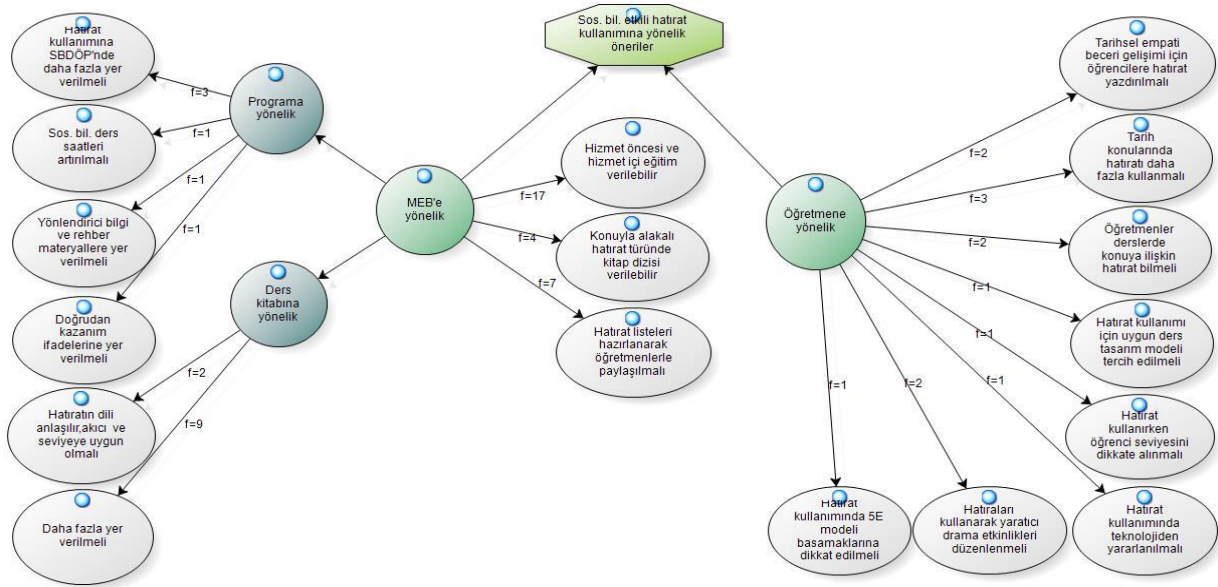
Şekil 5'te görüldüğü üzere, öğretmenler Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımında kısmen yeterli oldukları (f=16) ve yeterli olmadıkları (f=10) yönünde görüşlere sahiptir. Öğretmenler, ağırlıklı olarak hizmet öncesi ve sonrasında eğitim almamaları (f=10) ve SBDÖP'deki konu/kazanımların tamamına ilişkin kullanabilecek hatıratlar konusunda bilgi sahibi olmamalarından (f=10) dolayı, hatırat kullanımı

konusunda kendilerini tam olarak yeterli görmedikleri ortaya koyulmuştur. Örneğin bu konuda Ö30 kodlu katılımcı "Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanma yeterliğine kısmen sahip olduğumu düşünüyorum. Çünkü dersi sadece belirli konularda bildiğim hatıratlar üzerinden işliyorum. Çoğu hatırat konusunda yeterli bilgim yok. Bununla beraber aldığımız eğitimlerde de hatırat kullanımına ilişkin bilgi sahibi olmadığımı düşünüyorum." şeklinde kendisini ifade etmiştir. Ayrıca bazı öğretmenlerin, programın yoğun ve ders saatlerinin yetersiz olması, hatırat için çok fazla hazırlık yapma ihtiyacı, yardımcı kaynakların olmaması ve ders kitabında hatırate kısıtlı yer verilmesinden dolayı, kendilerini yeterli görmedikleri belirlenmiştir. Araştırmada, bir katılımcı (Ö36) ise genel itibarıyla öğretmenlerin, hatırat kullanımında yararlanılabilecek yöntem-teknik konusunda bilgilere sahip olmamaları nedeniyle, yeterli olunmadığını düşünmektedir. Bu konuda Ö36 kodlu katılımcı "Gözlemlediğim zaman meslektaşlarının hatırat kullanırken ve genel olarak derslerde öğretmen merkezli bir anlayıştan uzaklaşmadıkları görülmektedir. Bunda uygun öğretim ve teknikleri kullanmamaları etkilidir. Bu konuda bilgiye sahip değiller. Ben de dâhil olmak üzere. Hatırat kullanımı konusunda öğretmenlerin üzerine düşeni yerine getirdiklerini düşünmüyorum" şeklinde görüşlerini bildirmiştir.

Sosyal Bilgiler derslerinde hatırat kullanmadığı bilinen 4 öğretmenin (Ö6, Ö9, Ö14, Ö38) ise yalnızca 1'i (Ö9) kendisini hatırat kullanımı konusunda yeterli olarak gördüğü anlaşılmıştır. Ö9 kodlu öğretmenin, Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımına yönelik araştırmalar yapmış olması nedeniyle, kendisini yeterli olarak nitelendirdiği ancak buna rağmen derslerinde hatırat kullanmayı tercih etmediği tespit edilmiştir. Bunun haricinde, çalışmada Sosyal Bilgilerde hatırat kullanımı konusunda yeterli olduğunu düşünen öğretmenler de (f=10) bulunmaktadır. Bu öğretmenler ise çok sayıda hatırat hakkında bilgi sahibi olmaları (f=4), iyi bir Tarih okuyucu olmaları (f=4), öğrencilerden olumlu dönütler almaları (f=1) ve derslerde hiçbir sorunla karşılaşmamaları (f=1) gibi gerekçelerle hatırat kullanımında kendilerini yeterli gördükleri belirlenmiştir.

3.8. Sosyal Bilgiler derslerinde etkili hatırat kullanımına yönelik öğretmen önerileri

Son olarak araştırmada, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde etkili hatırat kullanımını sağlamak için önerileri de değerlendirilmiştir. Katılımcı görüşleri Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Sosyal Bilgiler derslerinde etkili hatırat kullanımına yönelik öğretmen görüşleri*

* Katılımcıların birden fazla görüş belirtmesi nedeniyle, frekans değerleri katılımcı sayısı ile tutarlı değildir.

Şekil 6'da görüldüğü üzere, Sosyal Bilgiler derslerinde etkili hatırat kullanımı için katılımcılar; öğretmen, ders kitabı, program ve MEB'e yönelik birtakım önerilerde bulunmuştur. Katılımcılar, çoğunlukla öğretmenlerin etkili hatırat kullanımının sağlanması için hizmet içi eğitim alınması gerektiğini (f=16)

belirterek hem öğretmen, hem de MEB'e yönelik bir öneri sunmuştur. Bununla birlikte, etkili hatırat kullanımının sağlanması için öğretmenlerin özellikle Tarih konularında hatırat kullanması, öğretim modeli tercih etmesi (5E) ve yaratıcı drama gibi aktif öğrenme-öğretim etkinlikleri düzenlemesi gerektiği de ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar tarafından, öğretmenler tarafından öğrenci seviyesini dikkate alma ve teknolojiden yararlanma gibi konulara dikkat edildiği takdirde etkili bir hatırat kullanımının gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca 2 öğretmen tarafından (Ö36 ve Ö38) öğrencilerin beceri gelişimi için derslerde hatırat yazdırılması noktasında bir öneri getirildiği görülmektedir. Örneğin, bu konuda Ö36 kodlu katılımcı "*Öğrencilerin hatıratları bizzat canlandırması ve yaratıcı drama etkinliklerinin işe koşulması etkili bir kullanım için çok yararlı olacaktır. Öğrencilerin tarihsel empati becerilerinin gelişimi için hatırat yazmaları desteklenmelidir. Kendilerini bir tarihî karakterin yerine koyarak hatırat yazması bu becerinin ve konunun anlaşılma düzeyine katkı sağlayacaktır.*" şeklinde görüşlerini paylaşmıştır. Diğer taraftan çalışmada katılımcıların, ders kitabına yönelik önerileri incelendiğinde, çoğunlukla dili anlaşılır ve seviyeye uygun olarak ders kitabında daha fazla hatırata yer verilmesi gerektiği yönünde öneri de buldukları belirlenmiştir. Öğretmenlerin programa yönelik önerileri incelendiğinde ise, SBDÖP'de hatırat kullanımına ve doğrudan kazanım ifadelerine daha fazla yer verilmesi gerektiğinin dile getirildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra, benzer kategoride Sosyal Bilgiler ders saatlerinin artırılması yönünde önerilerde bulunan öğretmenler de söz konusudur. Son olarak katılımcıların doğrudan MEB'e yönelik önerileri incelendiğinde, Sosyal Bilgiler dersi konularının öğretiminde kullanılacak hatıratların bir listesinin veya kitap dizilerinin hazırlanarak öğretmenlerle paylaşılması (Genel ağ, EBA vb. platformlardan) gibi birtakım öneriler sundukları görülmüştür.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımına ilişkin görüşleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bu temel amacı kapsamında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, hatırat kavramına ilişkin bakış açısı, hatıratı hangi amaçla ve hangi konularda kullandıkları, hatıratı belirli kriterlere göre seçip seçmedikleri ve Sosyal Bilgilerde hatırat kullanımının öğretimsel katkılarına ilişkin görüşlerine başvurulmuştur. Bununla birlikte çalışmada, öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında (SBDK) hatırata yer verilme durumuna, hatırat kullanım sürecinde karşılaştıkları sorunlara ve yeterlik durumlarına ilişkin görüşleri de değerlendirilmiştir. Ayrıca, çalışma kapsamında öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde etkili hatırat kullanımına yönelik önerileri de ortaya koyulmuştur. Araştırmada ulaşılan sonuçlar, ilgili literatürde yer alan diğer araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak şu şekilde açıklanmıştır:

Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin yoğunlukla, hatırat kavramını geçmişte yaşanmış iz bırakan olaylar bütünü olarak algıladıkları görülmüştür. Diğer taraftan, çalışmada hatıratı bir kişinin geçmişte yaşadığı önemli olayları kaleme aldığı basılı eser şeklinde anlamlandıran öğretmenler söz konusudur. Öğretmenlerin konuya ilişkin görüşleri incelendiğinde, hatırat kavramını geçmiş, yaşanmışlık, tarihsellik ve basılı eser kavramlarını ön plana çıkararak açıklamaya çalıştıkları belirlenmiştir. Hatırata yönelik literatürde çok sayıda tanımla karşılaşmak mümkündür. Hatıra ve hatırat kavramları açısından ansiklopedik sözlük tanımları incelendiğinde, bu türe ilişkin yapılan tanımlamalarda ortak birtakım niteliklerin (geçmiş-hatırda kalan şeyler-yaşanmışlık-yazı türü, basılı kitap, otobiyografik eser) vurgulandığı görülmektedir (Devellioğlu, 1978; TDK, 2019; TDV İslam Ansiklopedisi, 2021; Kanar, 2011). Bu doğrultuda, çalışmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunlukla ilgili literatürdeki tanımlarla uyumlu olarak açıklama ve yorum yapabildikleri ifade edilebilir. Araştırmada ulaşılan benzer bulgulara, Sunay (2018)'in ortaöğretim düzeyinde Tarih öğretmenlerinin anı kullanımına ilişkin görüşlerini incelediği çalışmasında da rastlanılmaktadır.

Öğretmenlerin hatırat kavramına ilişkin algıları (geçmiş-tarihsellik vd.) bu edebi türün Sosyal Bilgiler dersindeki kullanım formunu da belirleyebilir. Nitekim katılımcıların Sosyal Bilgiler dersi kapsamındaki coğrafi ve diğer içeriklere göre daha çok tarihsel konuların öğretiminde hatırat kullanmayı tercih etmeleri kavrama yönelik bu algısal durum ile ilişkilendirilebilir. Ancak hatırat türünün tarihsel boyutunun ön plana

çıkartılmasına karşılık, bu türün tarihsel bir kanıt ya da birincil kaynak niteliği göstermesinin sınırlı sayıda öğretmen tarafından vurgulanması dikkat çekici bulgulardan biridir. Hatıratın tarihsellik boyutu tartışabilir olmakla birlikte, Tarih alanında birincil kaynaklar olarak uzun süredir kullanıldığı bilinmektedir (Köse, 2016). İlgili literatürde bazı araştırmalarda da birincil ve ikincil kaynaklar ile etkinlik temelli işlenen derslerin öğrencilerin düşünsel ve empati becerilerini geliştirdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra, Sosyal Bilgiler dersine yönelik akademik başarı ve tutumlarında da olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya koyulmuştur (Akbulut, 2019; Çıdaç, 2015; Işık, 2011). Bu öğretimsel katkılardan dolayı, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde hatırat gibi edebi metin türlerini ve diğer birçok yazılı kaynağı etkili bir kanıt malzemesi olarak kullanması mümkündür. Ancak bu çalışmada görüşleri alınan öğretmenlerin kanıt temelli Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat türünün bir kanıt olarak nasıl kullanılabileceği konusunda farkındalıklarının daha fazla artırılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin genelinin Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat türünü kullandıkları saptanmıştır. Araştırma bulgularına benzer şekilde, Sunay (2018)'in çalışmasında da, Tarih öğretmenlerinin ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretimi sürecinde hatırat türünden yararlandıkları belirlenmiştir. Araştırma bulgularının aksine, Beldağ ve Aktaş (2016)'ın çalışmalarında ise Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde öğretmenler tarafından edebi bir tür olarak anı yerine daha çok hikâye türü kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin yoğunlukla, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımına yönelik olumlu görüşlere sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların daha çok Sosyal Bilgiler dersinde öğretilen bilgilerin kalıcılığını artırmak, öğrencilerin derse karşı ilgi ve dikkatini çekmek, konuyu somutlaştırmak ve geçmiş dönemi tanıtmak amacıyla hatırat kullandıkları belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, Beldağ ve Aktaş (2016), Çencen (2010), Dönmez, Yazıcı ve Uslu (2015), Sevinç (2018), Sunay, (2018) ile Sömen ve Metin-Göksu (2017)'nin çalışmalarında ulaştıkları sonuçlarla kısmi tutarlılık göstermektedir. Özellikle bu çalışmalarda dikkat çekme ve kalıcılık konusunda öğretmenlerin görüş birliğinde oldukları söylenebilir. Bazı araştırmalarda da, Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde, yazılı edebiyat ürünü (hatırat vd.) kullanımının ve edebiyat temelli öğretimin, öğrencilerin derse karşı olan ilgisini ve öğrenilen bilginin kalıcılığını artırdığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin tarihsel empati, sorgulama-düşünme becerileri ile duyuşsal davranış ve değer gelişimlerinde de etkili olduğu görülmüştür (Altıkulaç, 2014; Öztürk & Otluoğlu, 2002; Tekgöz, 2005; Top, 2009). Ancak bu çalışmada, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımı ile öğrencilerin duyuşsal ve düşünsel beceri gelişimini öncelikli bir hedef olarak görmedikleri belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bu sonucun aksine Sunay (2018) ve Ünlü (2016)'nın çalışmalarında, Tarih ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerin duyuşsal öğrenmelerine katkı sunmak ve düşünme becerilerini geliştirmek beklentisiyle derslerinde edebi ürün kullandıkları ortaya koyulmuştur. Araştırma sonuçları arasındaki bu farklılığın, çalışmaya katılan öğretmenlerin edebi ürünlerin öğretimsel katkıları konusunda yeteri kadar bilinçli olmamalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Diğer taraftan çalışmada, Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat türünü kısmen kullandığı ve hiçbir zaman kullanmadığı yönünde görüş belirten öğretmenlerin de bulunduğu görülmüştür. Bu öğretmenlerin, hatırat türünün her kazanıma uygun olmaması, ders kitabında yeteri kadar bulunmaması ve seviyeye uygun hatırata erişim zorluğundan dolayı derslerinde kullanmadıkları belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bu bulgunun aksine Çencen (2010) ise çalışmasında Tarih öğretmenlerinin anı ve diğer türleri, daha kolay bir şekilde konularla ilişkilendirilmelerinden ve bu türlere kolay erişim sağlamalarından dolayı, derslerinde yoğunlukla kullandıklarına ilişkin bir yorum getirmiştir. Araştırma sonuçları arasındaki bu farklılığın görüşleri alınan öğretmenlerin bilgi düzeyi, Sosyal Bilgiler ile ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerindeki konu ve kazanımların uygunluk durumu ve bu derslere ait ders kitaplarında hatırata yer verilme düzeyi gibi birçok etmeden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi kapsamındaki konu ve kazanımlarla ilişkili olarak yayınevleri tarafından yayımlanan çok sayıda kitap dizisinin varlığı da (Millî Mücadele, Cepheler vd. konulara ilişkin) öğretmenlerin kolay ulaşılabilirlik anlayışını etkilemiş olabilir.

Araştırma bulgularına göre Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler ders içeriğine göre yoğunlukla, 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersindeki konuların öğretiminde hatırat kullandıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların bu ders kapsamında, özellikle Millî Mücadele Dönemi ve Çanakkale ile ilişkili ünitelerin öğretiminde ve bazı tarihî şahsiyetlerin tanıtılmasında (Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, Enver Paşa) hatırat türündeki eserlerden yararlandıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde, Sunay (2018)'in çalışmasında da Tarih öğretmenlerinin Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde Kurtuluş Savaşı'nda Cepheler, Millî Mücadele'nin Hazırlık Dönemi, Türk İnkılap Tarihi gibi ünitelerde hatırat türünden daha çok faydalandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde ise bilhassa 7. Sınıf "Kültür ve Miras" öğrenme alanı kapsamında yer alan Osmanlı tarihi ile alakalı ünitelerin ve ünlü seyyahlarla ilgili içeriğin öğretiminde hatırat kullandıkları belirlenmiştir. Çalışmada, öğretmenlerin hatırat kullanmayı tercih ettikleri SBDÖP'deki kazanım ifadelerine ilişkin örnekler sunamadıkları görülmüştür. Bununla birlikte, çalışmada öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullandıkları konular hakkında yeteri kadar örnek veremedikleri de belirlenmiştir.

Araştırmada, bazı öğretmenlerin hatıratı seyahatname, gezi yazısı gibi edebi türler ile karıştırdıkları da gözlenmiştir. Hatırat türü yaşanmış olaylar üzerine kurulu olup birçok edebi ve tarihî türle ortak özellikler göstermektedir. Özellikle hatırat, gezi yazıları ile benzerlik gösterse de bu iki tür bazı yönleriyle birbirinden ayrılmaktadır. Gezi yazılarına göre hatırat türünde mekân ve çevreden daha çok yazar ya da olaylarda rol alan kişiler ön plana çıkmaktadır (Doğan, 2019). Edebi türlerin veya diğer yazılı kaynakların Sosyal Bilgiler dersinde amaca yönelik kullanılabilmesi için öğretmenler tarafından bu türlerin ayırt edici özelliklerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Öğretmenlerin özellikle dersin doğasına, konusuna ve amacına uygun nitelikteki yazılı kaynak veya materyalleri kullanmayı tercih etmesi gereklidir. Aksi hâlde bir yazılı materyal kullanımı öğrencinin derse karşı ilgisini kısa süreli tutacaktır (Açıkalın, 2018; Dinç, 2019). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kullanımında dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin görüşleri incelendiğinde, daha çok Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılacak hatıratın konu ve kazanımla ilişkili olması gerektiğine vurgu yaptıkları görülmüştür. Bu bağlamda, öğretmenlerin kaynak kullanımında dikkat edilmesi gerekli en temel kriterin farkında oldukları ifade edilebilir. Ancak çalışmaya katılan öğretmenlerin genel itibarıyla görüşleri değerlendirildiğinde, Sosyal Bilgiler dersinde hatırat türünü uygun konu ve kazanımlarla ilişkilendirmede sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır. Çalışmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri her ne kadar hatırat kullandıklarını ifade etseler de, hatırat türünü Sosyal Bilgiler dersindeki konu ve kazanımlarla ilişkilendirme konusunda yeteri kadar bilinçli olmadıkları düşünülmektedir.

Araştırmada derslerde kullanılacak hatıratın gerçeği yansıtması, öğrenci seviyesine uygun olması, doğruluğunun diğer kaynaklarla teyit edilmesi, dilinin açık ve anlaşılır olması, dersin dikkat aşamasında kullanılması ve ideolojik telkinler içermemesi gibi konulara dikkat edilmesi gerektiğini belirten öğretmenler de söz konusudur. Elde edilen bulgular Sunay (2018)'in çalışmasında ulaşılan bulgularla örtüşmektedir. Ayrıca bu bulguların Ünlü (2016)'nın çalışmasındaki sonuçlarla kısmi tutarlılık gösterdiği de belirlenmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere, bazı öğretmenlerin kaynak güvenilirliği ve doğruluğuna önem verdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Tosh da "bir kaynağı değerlendirmede ilk adımın onun hakiki olup olmadığını ortaya çıkarmak" olduğunu belirtmektedir (Tosh, 1997, s. 58). Bilindiği üzere, hatırat türünde yazarın bakış açısı ve ön yargıları, yani subjektif (öznel) değerlendirmeleri söz konusu olabilmektedir. Tosh, bir kaynağın güvenilirliğini en çok, yazarın niyetleri ve ön yargılarının etkileyebileceğini bunun için de bu kaynakların özel bir dikkatle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Tosh, 1997, s. 62). Çalışmada, az sayıda öğretmenin kaynak güvenilirliği (iç ve dış tenkit) konusunda farkındalığa sahip olmaları olumlu karşılanmaktadır. Ancak araştırmaya katılan öğretmenlerin bu konuda yeterince bilinçli olmadıkları düşünülmektedir.

Öğrenme ortamlarında hatırat kullanılırken öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Öğretmenlerin kullanılacak hatıratın ön yargı, siyasi düşünce ve inançları içerip içermediği, doğruluğu ve güvenilirliği, nesnel bir üslupla yazılıp yazılmadığı, gerçeğe yakınlığı, öğrencinin yaş ve gelişim düzeyine uygunluğu, kazandırılması gereken beceri ve değerlere uygunluğu, üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik kullanılabilirliği gibi bazı kriterleri dikkate almaları gereklidir. Ayrıca birincil kaynağın öğretmenler tarafından açık ve kapalı uçlu sorularla desteklenerek öğrencilere tartıştırılması da önemlidir (Akt.,Top,

2009, s. 23; Drake & Brown, 2003; Doğan, 2019; Öztürk & Otluoğlu, 2014). Düşünme becerilerinin geliştirilmesinde yalnızca öğrencinin çabası değil, öğretmenin rehberliği de önemli rol oynamaktadır. Öğretmenlerin hatırat kullanımı sırasında ve sonrasında öğrencilerin analitik, sorgulayıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimini desteklemek için hatırata yönelik açık uçlu sorular yöneltmesi gereklidir. Ancak çalışmada, yalnızca 1 öğretmen tarafından, Sosyal Bilgiler dersinde kullanılacak hatıratın, açık uçlu sorularla desteklenerek öğrencilerin yorum yapma becerisini geliştirecek nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir. Çalışmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, yazılı kaynakların etkin kullanımı ve analizi konusunda yeterli birikimine sahip olmadıkları söylenebilir. Bu bağlamda, yazılı kaynakların değerlendirilmesi ve yazılı kaynaktan anlam çıkarma konusunda öğretmenlerin öğrencileri yeteri kadar yönlendiremedikleri de ifade edilebilir. Nitekim birçok araştırma da, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere kaynakları nasıl okuyacaklarını öğretme konusunda başarısız oldukları ileri sürülmektedir (Doğan, 2014, s.103).

Araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin tamamının Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımının olumlu katkıları sağlayacağına yönelik görüşlere sahip oldukları görülmüştür (Bkz. Tablo 2). Ayrıca araştırma kapsamında, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde hatırat kullanımında kendilerinden, öğrenci, ders kitabı ve programdan kaynaklanan sorunlar yaşadıkları da ortaya koyulmuştur. Öğretmenler, hatırat kullanımında konuyu açıklayamama, sınıf yönetimi sağlayamama, derse hazırlıklı gelmeme, destekleyici yardımcı materyaller ile zamanı verimli kullanmama ve ders materyallerini sınıfa getirmeme konusunda kendilerinden kaynaklı bazı sorunlar yaşadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımı konusunda kısmen de olsa eksiklerinin farkında oldukları söylenebilir. Diğer taraftan, öğretmenler tarafından Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımında öğrencilerin esas konudan uzaklaşma eğiliminde olmaları, Tarih konularını sıkıcı bulmaları ve geçmişle bağlantı kuramamalarından kaynaklanan bazı sorunlar yaşandığı da belirtilmiştir. Araştırmada 1 katılımcının (Ö35), öğrencilerin geçmişle bağlantı kurmada sorun yaşamasını öğretmenden kaynaklanan bir sorun olarak belirtmesi ise dikkat çekici bulgulardan biridir. Ö35 kodlu öğretmen, öğrencilerin geçmiş dönemi algılama ve bağlantı kurmada sorun yaşanmasını, öğretmenin destekleyici bir ders materyali kullanmaması ile ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda, öğretmenler tarafından ifade edilen öğrenci kaynaklı birtakım sorunların, esasında öğretmenin uygulama şeklinden kaynaklanabileceği söylenebilir.

Araştırmada öğretmenler tarafından, her konu ve kazanıma ilişkin hatırata erişmenin zorluğu, ders saatinin yetersizliği ve programda hatırat kullanımına ilişkin bilgi ve rehber materyallere yer verilmemesi gibi program kaynaklı birtakım sorunlar yaşandığı da ifade edilmiştir. Bununla birlikte, katılımcılar tarafından hatırat türünün (5, 6 ve 7. sınıf) Sosyal Bilgiler ders kitaplarında öğrenci seviyesine uygun ve yeterli düzeyde yer verilmemesi gibi ders kitabı kaynaklı sorunlarla da karşılaşıldığı belirtilmiştir. Benzer bulgulara Sömen ve Metin-Göksu (2017), Sunay (2018) ile Ünlü (2016)'nın çalışmalarında da rastlanılmıştır. Bu çalışmalarda Sosyal Bilgiler ve Tarih öğretmenlerinin hatırat ve diğer edebi türleri temin etme konusunda problemler yaşadıkları ortaya koyulmuştur. Bu araştırmada da, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırata erişim sağlama konusunda sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Öğretmenlerin konuya ilişkin görüşleri incelendiğinde, ders kitaplarında, SBDÖP'de ve EBA gibi eğitsel platformlarda seviyeye uygun birincil kaynaklara (hatırat vd.) ve yönlendirici rehber materyallere yer verilmemesi gibi kaynak erişim sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Ünlü (2016) de çalışmasında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, kütüphane yetersizliği ve internet ortamında her bilgiye ulaşılamamasından kaynaklı bazı erişim sorunları yaşadıklarını belirlemiştir. Bugün birçok ülkede çeşitli kuruluşlarca öğretmen ve öğrencilerin kaynak erişim sorunlarına bir çözüm olarak dijital arşivlerin kullanıma açıldığı bilinmektedir. Örneğin, ABD'de eğitimcilere yönelik çevrim içi kaynak sağlanmasında Amerikan Hafıza Projesi önemli bir role sahiptir. Bu proje sayesinde 10.5 milyon birincil elden kaynak dijital ortamda arşivlenerek eğitimcilerin kullanımına sunulmuştur. Amerikan Hafıza Projesine yönelik oluşturulan web sitesinde öğretmenlerin sınıf içinde kullanabilecekleri birinci elden her türlü ders kaynağına ve bu kaynakların derslerde nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin örneklerle zenginleştirilmiş bilgilere ulaşılabilmektedir (Ata, 2011, s. 2-5). Ülkemizde, bu türden dijital arşivlerin nitelik ve nicelik bakımından geliştirilerek öğrenci ve öğretmenlerin kullanımına sunulması öğretmenlerin

yaşadıkları kaynak erişim sorunlarına bir çözüm olabilir. Nitekim bu araştırmada, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersi konularının öğretiminde kullanılacak hatırat vb. kaynakların örnek bir listesi veya örnek kitap dizilerinin sunulduğu dijital ortamların oluşturulması noktasında beklentilerinin olduğu ortaya koyulmuştur.

Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin çoğunluğu Sosyal Bilgiler ders kitaplarında (SBDK) hatırata yeterince yer verilmediğini düşünmektedir. Diğer taraftan, SBDK’de hatırata kısmen ve yeterli düzeyde yer verildiğini ifade eden öğretmenler de bulunmaktadır. Katılımcılardan bazıları 5, 6 ve 7. sınıf düzeyi SBDK’lerinde hatırat türüne kısmen yer verilse de, her ve konu kazanımla ilişkilendirilerek verilmediğini ve SBDK’lerinde dengeli bir dağılım göstermediğini ifade etmişlerdir. Sevinç (2018) de çalışmasında öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yazılı edebi türlerin yetersiz olduğunu ve ilgici çekici bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu araştırmada, bazı öğretmenler tarafından Sosyal Bilgiler ders kitaplarına göre, 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında hatırat türünden daha çok yararlanıldığı belirtilmiştir. Ancak buna karşın, Boyraz (2020) ile Çelik ve Dolanbay (2021)’in çalışmalarında ise 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının hatırat metin türü açısından zengin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin SBDÖP’de hatıratın kısmen yeterli ve yetersiz düzeyde kullanıldığına dair görüşlere sahip oldukları da görülmüştür. Öğretmenlerin hatırat türünün SBDÖP’deki kullanımına yönelik görüşleri incelendiğinde, genel itibarıyla SBDÖP’ne ilişkin bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımı konusunda Sosyal Bilgiler öğretmenleri kendilerini çoğunlukla mesleki açıdan kısmen yeterli ve yetersiz olarak değerlendirmiştir. Katılımcılar hizmet öncesi ve sonrasında eğitim almamaları ve SBDÖP’deki konu/kazanımların tamamına ilişkin kullanabilecek hatıratlar konusunda bilgi sahibi olmamalarından dolayı, hatırat kullanımı konusunda kendilerini tam olarak yeterli görmedikleri belirlenmiştir. Ayrıca bazı öğretmenler, programın yoğun ve ders saatlerinin yetersiz olması, hatırat kullanımının çok fazla hazırlık gerektirmesi, yardımcı kaynakların olmaması ve ders kitabında hatırata kısıtlı yer verilmesinden dolayı kendilerini yeterli görmediklerini ifade etmişlerdir. Çalışmada Sosyal Bilgiler dersinde hatırat kullanımında kendini yeterli olarak değerlendiren öğretmenler de söz konusudur. Bu öğretmenler ise çok sayıda hatırat hakkında bilgi sahibi ve iyi bir Tarih okuyucu olmaları, öğrencilerden olumlu dönütler almaları ve derslerde hiçbir sorunla karşılaşmamaları gibi gerekçelerle hatırat kullanımında kendilerini yeterli gördüklerini belirtmiştir. [Sosyal Bilgiler] ve Tarih derslerinde edebi ürün kullanımı belli bir planlama çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Konu ve kazanımlara göre uygun edebi ürünlerin seçimine dikkat edilmeli, derste edebi ürünler kullanılırken mümkün olduğunca öğrencileri aktif hale getirecek etkinlikler gerçekleştirilmeli, kullanım sonrasında değerlendirmeler yapılmalıdır (Öztaş, 2018, s.36). Ancak çalışmada öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımı konusunda öğrenciye göreliği dikkate alma, planlama, yöntem-teknik, etkinlik, materyal ve değerlendirme süreci hakkında görüş belirtmedikleri görülmüştür. Bu durum, öğretmenlerin hatırat kullanımına ilişkin pedagojik anlamda yeterliğe sahip olmadıklarını düşündürmektedir.

Araştırma bulgularına göre, katılımcıların Sosyal Bilgiler dersinde etkili hatırat kullanımına ilişkin bazı önerilerinin olduğu belirlenmiştir. Çalışmada katılımcılar, çoğunlukla etkili hatırat kullanımının sağlanması için hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin verilmesine yönelik beklentilerini dile getirmiştir. Araştırmada bazı katılımcılar, hatıratı belirli bir konuya (Tarih), bir öğretim modeline (5E) ve aktif öğrenme ve öğretim metotlarına (yaratıcı drama vb.) dayalı olarak kullanılması noktasında uygulamaya yönelik öğretmenlere birtakım önerilerde bulunmuştur. Bununla birlikte, çalışmada 1 öğretmen tarafından hatırat kullanımında teknolojiden yararlanılmasına yönelik bir uygulama önerisi getirildiği de tespit edilmiştir. Ayrıca 2 katılımcı tarafından (Ö36 ve Ö38) öğrencilerin beceri gelişimini desteklemek için derslerde hatırat yazdırılmasına yönelik öğretmenlere bir uygulama önerisinde bulunulmuştur. İlgili literatürde Duran ve Soyuçok (2020)’in 8. sınıf öğrencilerinin anı yazma beceri düzeylerini inceledikleri çalışmalarında, anı yazmanın hem yazma, hem de üst düzey düşünme becerilerinin geliştirmesinde kullanılabilmesi vurgulanmıştır. Bu bağlamda, öğrencilere hatırat yazdırılması etkili bir uygulama örneği olabilir. Bunun haricinde çalışmada katılımcıların, ders kitabına yönelik önerileri incelendiğinde, çoğunlukla ders kitaplarında dili anlaşılır ve seviyeye uygun

nitelikte daha fazla hatıratı yer verilmesi gerektiği yönünde önerilerde buldukları görülmüştür. Öğretmenlerin programa yönelik önerileri incelendiğinde ise, SBDÖP’de hatırat kullanımına ve doğrudan kazanım ifadelerine daha fazla yer verilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra, benzer kategoride Sosyal Bilgiler ders saatlerinin artırılması yönünde önerilerde bulunan öğretmenler de mevcuttur. Benzer bulguya Sömen ve Metin-Göksu (2017)’nin çalışmasında da rastlanılmaktadır. Araştırmada bazı öğretmenlerin, SBDÖP’de ve SBDK’lerinde tarihsel içeriğin yanı sıra, bilhassa coğrafi ve vatandaşlıkla alakalı içeriğin öğretiminde de hatıratı daha fazla yer verilmesine yönelik beklentileri olduğu da ortaya koyulmuştur. Araştırmada, genel itibarıyla Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kullanımının eğitsel değerine ilişkin kısmi farkındalığa sahip olmalarına karşın, hatıratın Sosyal Bilgiler öğretiminde etkili kullanımı konusunda mesleki yeterliğe sahip olmadıkları ve bu konuda eğitime ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

1. Öğretmenlerin, hatırat türünün Sosyal Bilgiler öğretimi sürecindeki eğitsel katkılarına ilişkin mevcut farkındalıklarının daha fazla artırılması için konuya ilişkin teorik ve uygulamalı eğitimler düzenlenerek katılımları desteklenebilir.
2. Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat özelinde ele alınan çalışmaların nicelik ve nitelik açısından sayısının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hatırat kullanım durumlarının derinlemesine ortaya koyulabilmesi için daha geniş örneklem grubu ile çalışmalar yürütülebilir. Bununla birlikte, hatıratın Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki yerini ortaya koyan çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğretim programında yer alan kazanımlarla ilişkili kullanabilecekleri hatıratları konu edinen bibliyografik çalışmaların yapılması da faydalı olabilir.
3. Literatürdeki araştırmalarda, genellikle ortaöğretim ve ortaokul düzeyi T.C. İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük derslerinde hatırat kullanımının öğrencilerin öğrenme sürecine etkilerinin değerlendirildiği görülmektedir. Sosyal Bilgiler öğretiminde hatırat kullanımının öğrencilerin akademik başarı, derse karşı tutum, beceri ve değer kazanımı üzerindeki etkisini irdeleyen araştırmaların gerçekleştirilmesi alan yazına katkı sağlayacaktır.
4. Hatırat türüne, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyi Sosyal Bilgiler ders kitaplarında, eşit bir dağılım gözetilerek öğrenci seviyesine uygun şekilde yer verilmesi önerilebilir. SBDK’lerinde yer verilen hatırat örnekleri geliştirici ve tamamlayıcı nitelikteki açık uçlu sorular yardımıyla desteklenebilir. Böylelikle, öğrencilerin analitik ve sorgulayıcı bakış açılarının gelişimine katkı sağlanabilir.
5. SBDÖP’de veya EBA gibi eğitsel platformlarda hatırat türünün hangi konu ve kazanımlarda nasıl kullanılacağına ilişkin yönlendirici bilgi ve rehber materyallere yer verilerek bunların öğretmenlerin hizmetine sunulması faydalı olabilir.
6. MEB tarafından, Sosyal Bilgiler dersi konu ve kazanımlarıyla ilişkili olarak hatırat türünde kitap dizileri hazırlanarak bunların öğretmen ve öğrencilerle paylaşılması önerilebilir. Ayrıca MEB tarafından Sosyal Bilgiler öğretimi sürecinde kullanılacak edebi ürün, yazılı kaynak bakımından zengin dijital arşivler oluşturularak öğretmen ve öğrencilerin kullanıma sunulması, kaynak erişim sorunlarına bir çözüm olabilir.

Kaynakça/Reference

- Açıklan, M. (2018). *Araştırmaya dayalı sosyal bilgiler öğretimi*. (2.baskı). Yeni İnsan Yayınevi.
- Akar, Ş. K. & Karakoç, İ. (2004). Siyasî tarih kaynağı olarak hatırat ve gezi notları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1), 383-422.
- Akbulut, M. (2019). *Birinci elden kaynaklara dayalı sosyal bilgiler öğretiminin öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Altıkulaç, A. (2014). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde hatıratların kullanımının öğrenme sürecine etkisi* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Altıkulaç, A. ve Gökkaya, A. K. (2014). Tarih öğretiminde hatıratların kullanımının tarihsel empati becerisine etkisi. *Turkish Studies*, 9(1), 21-35. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6504>
- Ata, B. (2011). Sosyal bilgiler eğitiminde iyi bir örnek: ABD kongre kütüphanesinin Amerikan hafıza projesi. R. Turan, A. M. Sünbül & H. Akdağ (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar- II* (ss. 2-9) içinde. Pegem Akademi.
- Avcı, Y. E. & Asma, F. (2017). Sosyal bilgiler öğretiminde sözlü ve yazılı edebi ürünlere dayalı materyal kullanımı. R. Sever & E. Koçoğlu (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eğitim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* (2. baskı, s. 247-267) içinde. Pegem Akademi.
- Beldağ, A. & Aktaş, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî eser kullanımı: Nitel bir çalışma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 953-981. <https://doi.org/10.17556/jef.72887>
- Berg, B. L. & Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). (Çev. Ed. Arı, A.). Eğitim Yayınevi.
- Boyraz, E. Z. (2020). Ortaokul 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programlarında ve ders kitaplarında hatırat. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 6(1), 164-174. <https://doi.org/10.32570/ijofe.655661>
- Çelik, M. E. & Dolanbay, H. (2021). 8. sınıf inkılap tarihi ders kitabının edebi eserler açısından değerlendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 69-8. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.889305>
- Çencen, N. (2010). *11. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde tarih öğretmenlerinin edebi ürün kullanımına ilişkin görüşleri* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çıdaç, T. (2015). *Sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde birinci elden kaynakların kullanımı (7. sınıf örneği) (Kanıt temelli öğrenme)* [Yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Devellioğlu, F. (1978). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat. Doğu Matbaası.
- Diñç, E. (2019). Tarih öğretiminde yazılı kaynakların kullanımı. İ. H. Demircioğlu & İ. Turan (Ed.). *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* (4. baskı, ss. 102-139) içinde. Pegem Akademi.
- Doğan, Y. (2014). Sosyal bilgiler program ve ders kitaplarında birinci elden kaynak ve kanıt kullanımı: ABD, İngiltere ve Türkiye karşılaştırması. R. Turan, A. M. Sünbül & H. Akdağ (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-1* (ss. 85-128) içinde. Pegem Akademi.
- Doğan, Y. (2019). Hatıratlar (anılar) ile sosyal bilgiler öğretimi. H. Tokcan (Ed.). *Sosyal Bilgilerde Sözlü ve Yazılı Edebiyat İncelemeleri* (ss. 203-225) içinde. Pegem Akademi.
- Dönmez, C., Yazıcı, K. & Uslu, S. (2015). Tarih öğretmenlerine göre hatıratların eğitim-öğretim sürecinde kullanılabilirlik durumları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 255-270.
- Drake, F. D. & Brown, S. D. (2003). A systematic approach to improve students' historical thinking. *The History Teacher*, 36(4), 465-489. <https://doi.org/10.2307/1555575>
- Duran, E. & Soyucok, M. (2020). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin anı yazma beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 45-55. <https://doi.org/10.15659/ankad.v4i1.93>
- Gündüz, M. (2004). Sosyoloji çalışmalarında anı ve hatırat türü eserlerden yararlanma. Millî Eğitim Dergisi, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/162/gunduz.htm adresinden 14.06.2021 tarihinde alınmıştır.
- İşık, H. (2011). Ortaöğretim tarih derslerinde birinci ve ikinci el kaynaklar ile etkinlik temelli ders işlemenin öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerine etkisi. *Turkish Studies*, 6(1), 1323-1337.

- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). Nicel, nitel ve karma araştırmalarda araştırma sonuçlarının geçerliliği. (F. Zayımoğlu-Öztürk, Çev.). S. B. Demir, (Çev. Ed.). *Eğitim Araştırmaları: Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar* (ss. 244-280) içinde. Eğiten Kitap.
- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). Nitel araştırma (M. Bütün, Çev.). S. B. Demir, (Çev. Ed.). *Eğitim Araştırmaları: Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar* (ss. 376- 408) içinde. Eğiten Kitap
- Kanar, M. (2011). Osmanlı Türkçesi sözlüğü. Say Yayınları.
- Köse, M. (2016). Tarih ders kitaplarında kadın hatıratlarının kullanılması. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 9(26), 595-617.
- Okay, M. O. (1997). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt. 16). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özen, İ. (2017). Hatıratın hikâye ve roman türüyle ilişkisi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (41), 233-255. <https://doi.org/10.17133/tubar.319994>
- Öztaş, S. (2018). Tarih derslerinde bir öğretim materyali: Edebî ürünler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 27-41. <https://doi.org/10.29000/rumelide.417460>
- Öztürk, C. & Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 173-182.
- Öztürk, C. & Otluoğlu, R. (2014). Edebi türler ve yazılı materyaller. C. Öztürk, Coşkun-Keskin, S. ve Otluoğlu, R. (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller* (ss. 99-166) içinde. Pegem Akademi.
- Öztürk, C. (2014). Sosyal bilgiler öğretimi ve edebiyat. C. Öztürk, Coşkun-Keskin, S. ve Otluoğlu, R. (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller* (s. 32-40) içinde. Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. (3rd ed.). Sage Publications.
- Sevinç, A. (2018). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde yazılı edebî ürün kullanımına yönelik öğretmen ve öğrenci görüşleri* [Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Sömen, T. & Metin-Göksu, M.(2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerinde sözlü ve yazılı edebî ürünleri kullanmaları durumu. *Turkish Studies*, 12(18), 561-57. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12267>
- Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2017). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Anı Yayıncılık.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Sage Publications.
- Sunay, C. (2018). *Ortaöğretim inkılâp tarihi ve Atatürkçülük derslerinde anıların kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Tekgöz, M. (2005). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde edebiyat temelli öğretim yönteminin öğrencilerin akademik başarısına ve kalıcılığa etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Top, M. (2009). *İlköğretim 8. sınıf T.C. Inkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin öğretiminde edebî ürünlerin kullanımının öğrenci başarısı ve tutumuna etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Tosh, J. (1997). Tarihin peşinde. (Ö. Arıkan, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türk Dil Kurumu [TDK]. (2019). Türkçe sözlük (11. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı [TDV] İslam Ansiklopedisi. (2021). Hâtırat. <https://islamansiklopedisi.org.tr/> adresinden 14.06.2021 tarihinde alınmıştır.
- Ulu-Kalın, Ö. & Aydemir, A. (2017). Anılarla sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever, M. Aydın ve E. Koçoğlu (Ed.). *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi* (2. baskı, ss. 211-237) içinde. Pegem Akademi.
- Ünlü, İ. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders materyali olarak edebî ürün kullanımına yönelik görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(22), 120-136.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

1. INTRODUCTION

Social studies teachers have important responsibilities in acquiring knowledge, skills and behaviors in students. The success of literary product-supported social studies teaching depends on the teacher on-the-job having sufficient theoretical knowledge, skills and professional experience (Öztürk, 2014). In this respect, it is an important issue to investigate the availability of memoirs of teachers in the process of teaching social studies. When the relevant literature is examined, it has been observed that such studies are limited. In this context, it is aimed to reveal the opinions of social studies teachers about the use of memoirs in social studies lessons.

2. METHOD

The present research was designed within the framework of the instrumental case study design, which is one of the case study designs. The study group of the research consists of 40 volunteer social studies teachers who were determined according to the snowball sampling method. Within the scope of the study, data on teachers' perceptions and experiences on the subject were collected by the researcher through an online form. The obtained data were analyzed by subjecting content analysis in NVivo 10 program.

3. FINDINGS, DISCUSSION AND RESULTS

It was determined that the participants did not know knowledge about the situation of including memoirs in the social studies course curriculum (f=18). It was determined that the teachers described themselves as partially sufficient (f=16) and insufficient (f=10) regarding the use of memoirs in social studies teaching. Teachers made suggestions for in-service and pre-service training (f=17) for the effective use of memoirs in social studies courses. In the study, it was concluded that social studies teachers were able to explain memoirs in accordance with the definitions in the relevant literature and they mostly used memoirs in teaching historical subjects. Similar findings reached in the research are also encountered in the study of Sunay (2018). It has been determined that teachers use memoirs in their courses in order to increase the permanence of the information taught in the social studies course and to attract attention to the course. It is seen that these findings show partial consistency with the results of Beldağ and Aktaş (2016), Çencen (2010), Dönmez, Yazıcı and Uslu (2015), Sevinç (2018), Sunay, (2018) and Sömen and Metin-Göksu (2017). It was determined in the study that the participants did not see the use of memoirs in social studies teaching and the development of students' affective and intellectual skills as a priority goal. Contrary to this finding obtained in the research, the studies of Sunay (2018) and Ünlü (2016) revealed that history and social studies teachers use literary products in their courses with the expectation of contributing to the affective learning of students and improving their thinking skills. When the opinions of the social studies teachers about the points to be considered in the use of memoirs were examined, it was seen that they emphasized that the memoirs to be used in social studies lessons should be related to the subject and learning outcomes (f=22). In this context, it can be stated that teachers are aware of the most basic criteria to be considered in the use of resources. However, in general, it has been determined that teachers have problems associating the type of memoir with appropriate topics and acquisitions in the social studies course. In the research, it was stated by the teachers that there were some program-related problems such as the difficulty of accessing the memoirs related to each subject and learning outcome, the inadequacy of the course hours, and the lack of information and guide materials on the use of memoirs in the program. In addition, it was stated by the participants that they encountered textbook-related problems such as the lack of adequate and appropriate place for the level of students in the social studies textbooks of the memoir type (5th, 6th and 7th grades).

Similar findings were found in the studies of Sömen and Metin-Göksu (2017), Sunay (2018), and Ünlü (2016). In these studies, it has been revealed that social studies and history teachers have problems in providing memoirs and other literary genres. In the present study, it was seen that social studies teachers faced problems in accessing memoirs. In general, it was concluded in the research that although social studies teachers have partial awareness of the educational value of the use of memoirs, they do not have professional competence in the effective use of memoirs in social studies teaching and they need training on this subject.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 21.12.2020

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: E-60263016-050.06.04-499478

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Birinci yazarın araştırmaya katkı oranı %70, ikinci yazarın katkı oranı %30'dur.

Yazar1: Araştırmanın tasarlanması, yöntemin belirlenmesi, veri toplama aracının geliştirilmesi*, araştırma verilerinin toplanması, veri analizi, raporlaştırma

Yazar2: Veri toplama aracının geliştirilmesi*, araştırmaya yönelik danışmanlık, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı ve çıkar çatışması bulunmamaktadır.